

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

MIREILLE DELMAS - MARTY

**ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ
ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

Μετάφραση και Εισαγωγή, Χριστίνας Ζαραφωνίτου
Εισαγωγικό σημείωμα, Αντώνη Μαγγανά



ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ – Χάρης Καρατζάς
Μαυρομιχάλη 51 106 80 – Τηλ. 3600 968

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Αυτό που αντιτίθεται, συντιθέμενο
αιώνια τίθεται.

Ηράκλειτος, Απόσπασμα 67

Και αν «αντεγκληματική πολιτική» δεν είναι παρά μόνο έννοιες όλων των μορφών και αποχρώσεων, τις οποίες ο καθένας ή η κάθε παιδεία τους προσδίδει; Ευρύτατο πλαίσιο από το οποίο οι εικόνες πάντοτε δραπετεύουν;

ΤΜΗΜΑ Ι

ΕΝΑ ΕΥΡΥΤΑΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η ποικιλομορφία των αντεγκληματικών
πολιτικών

Από την εποχή που ο Feuerbach όρισε την αντεγκληματική πολιτική ως «το σύνολο των κατασταλτικών διαδικασιών μέσω των οποίων το κράτος αντιδρά στο έγκλημα»¹ και την περιόρισε κατ' αυτό τον τρόπο σε

1. *Manuel de droit pénal*, 1803.

ενός είδους σκέψη πάνω στο ποινικό δίκαιο, οι προοπτικές διευρύνθηκαν προσδευτικά. Εμπνεόμενοι από την προσέγγιση του Marc Ancel, ο οποίος υπογραμμίζει την αναγκαιότητα να συμπεριληφθούν στην αντεγκληματική πολιτική «τα προβλήματα της πρόληψης και το σύστημα της καταστολής ταυτόχρονα»¹, θα οριοθετήσουμε προσωρινά το πεδίο προς διερεύνηση ως εξής: το σύνολο των διαδικασιών μέσω των οποίων το κοινωνικό σώμα οργανώνει τις απαντήσεις του στο εγκληματικό φαινόμενο.

Προοπτικές από κάθε άποψη διευρυμένες: από τις διαδικασίες της καταστολής μόνο, σε όλες τις άλλες «διαδικασίες», κύρια, σε όσες βασίζονται στην επανόρθωση ή την διαμεσολάβηση. Από το κράτος σε ολόκληρο το «κοινωνικό σώμα» αλλά με την προϋπόθεση ότι «οργανώνει» τις απαντήσεις του, γεγονός που αποκλείει την περίπτωση μεμονωμένων απαντήσεων, μη αποδεκτών από την ομάδα. Από την αντίδραση στην «απάντηση» προκειμένου να εισαχθεί πλάι στην «αντιδραστική» απάντηση (a posteriori) και η προληπτική απάντηση (a priori). Τέλος, από το έγκλημα στο «εγκληματικό φαινόμενο», το οποίο συμπεριλαμβάνει κάθε συμπεριφορά άρνησης των κανόνων, έγκλημα ή παράβαση. Ξεπερνώντας την μονοδιάστατη σκέψη πάνω στο ποινικό δίκαιο, η αντεγκληματική πολιτική δεν συγχέεται, εντούτοις, ούτε με την παραδοσιακή εγκληματολογία —εφόσον δεν θεωρεί ως πρωταρχικό αντικείμενο μελέτης το εγκληματικό φαινόμενο— ούτε με τις σύγχρονες επιστή-

1. APC, n° 1, 1975, σελ. 15 επ. βλ. επίσης G. Lévasseur, «La politique criminelle», *Arch. de philosophie*, τ. XVI, 1971, σελ. 131 επ. και «Réflexions sur la prévention générale», APC, n° 3, 1977, σελ. 13 επ. Για μια συστηματική άποψη των διαφόρων ορισμών, J. Bernat de Celis, «La politique criminelle à la recherche d'elle-même», APC n° 2, 1977, σελ. 3 επ.

μες της κριτικής εγκληματολογίας, νέα εγκληματολογία ή ριζοσπαστική εγκληματολογία, οι οποίες αποτελούν κριτικές θεωρίες του κοινωνικού ελέγχου¹ γιατί δεν εκλαμβάνει τη μαρξιστική ανάλυση ως μέσο επιστημολογικό υπόβαθρο— ούτε με τη θεωρία της αλληλεπίδρασης και την κοινωνιολογία της κοινωνικής αντίδρασης² — γιατί η αντεγκληματική πολιτική επιθυμεί να είναι διαχρονική, εμμένοντας στην μεταβολή των παρατηρούμενων φαινομένων. Απαριθμώντας ό,τι δεν είναι αντεγκληματική πολιτική δεν είναι, προφανώς, αρκετό για να περιγράψουμε αυτό που είναι και ακόμη λιγότερο για να συλλάβουμε την ενότητά της μέσα από το διαφορετικό, τον παράξενο, μερικές φορές, χαρακτήρα των ποικίλων πλευρών της: από το κοινωνικό φαινόμενο στις απαντήσεις του κοινωνικού σώματος.

§ 1.— Το εγκληματικό φαινόμενο

Είναι ήδη πολύ γνωστή η ποικιλομορφία του εγκληματικού φαινομένου για να σταθούμε περισσότερο στο σημείο αυτό. Αρκεί μόνο να θυμηθούμε κάποια βασικά σημεία:

A— Το έγκλημα, κατ' αρχάς, ορίζεται από κάθε κοινωνία σύμφωνα με τα ποικίλα και συχνά αντιφατικά, κριτήρια της. Κριτήρια επιβεβλημένα, κατά τρόπο περισσότερο ή λιγότερο φανερό, από τα κυρίαρχα θρησκευματα. Σ' εμάς, ο μη σεβασμός των γονιών, ο φόνος, η μοιχεία, η κλοπή, η ψευδής μαρτυρία καθώς και διάφορες έντο-

1. L. Aniyar de Castro, *Conocimiento y orden social: criminologia como legitimacion, y criminologia de la liberation*, Instituto de criminologia, Universidad del Zulia, 1981

2. Gassin, *De quelques tendances récentes de la criminologie anglaise et nord-américaine*, RSC, 1977, 249.

νες επιθυμίες (οι δέκα εντολές του Θεού των ιουδαϊκών και χριστιανικών θρησκειών). Αλλού, η μοιχεία, η δυσφήμιση, η κλοπή και η ληστεία (αδικήματα *had* του μουσουλμανικού δικαίου, με προκαθορισμένη ποινή)¹. Μακρύτερα, προφανώς, από εμάς (το Dharma της ινδουϊστικής θρησκείας)², η άρνηση συμμόρφωσης σε καθήκοντα που προσδιορίζονται από την κοινωνική τάξη του κάθε ατόμου και το στάδιο της ζωής του, η θανάτωση των ζώων, η ανυπακοή στον πατέρα όπως και η έλλειψη σεβασμού προς τους ηλικιωμένους, η αποκοπή από την παράδοση, το προβάδισμα του ατομικού συμφέροντος έναντι του κοινοτικού, οι σεξουαλικές σχέσεις πριν το γάμο. Επίσης, για τους ταοϊστές δασκάλους της κλασικής Κίνας, οι οποίοι αρνούνται να καταλείψουν τα πράγματα ανάμεσα στο καλό και το κακό, η παραπομπή στις 24 διατάξεις που πρέπει να κατασταλούν ώστε να αποκτηθεί «η ορθοκρισία και η γαλήνη, η φώτιση και η διαύγεια»³. 6 επιθυμίες (για δόξα και πλούτη, κύρος και διακρίσεις, φήμη και περιουσία), 6 εμπόδια (τα οποία επιβάλλουν τη συγκράτηση και τον αυτοέλεγχο, την αισθαντικότητα και τον ορθολογισμό,

1. M. Mostafa, εισαγωγή του M. Ancel, *Principes de droit pénal des pays arabes*, LGDJ, 1973, σελ. 9 επ. Επίσης, *The islamic system*, ouvrage collectif sous la direction de C. Basiouni, Oceana Publications, 1982, σελ. 3 επ.

2. R. Vachon, «L' Orient hindou et le crime», in *L' Afrique du Nord et l' Asie de l' Ouest, Développement et société*, Université de Montréal, 1975, σελ. 52 επ.

3. Tchouang Tseu, L. II, 87, 89, παραπέμπεται από τον Granet, *La pensée chinoise*, Albin Michel, 1968, *Les recettes de sainteté*, σελ. 434. Επίσης, Tsien Tche-hao, *La Chine*, LGDJ, 1976, δείχνοντας πλάι στον «αδιαχώριστο από την κινέζικη σκέψη» ταοϊσμό, την αποδοχή των εξωτερικών επηρεασμών (σελ. 44) και του «συντηρητισμού του κονφουκιανισμού» (σελ. 39 επ.).

το ήθος και τη σκέψη), 6 συναισθήματα (μίσος και επιθυμία, χαρά και θυμός, λύπη και ευχαρίστηση), 6 συμπεριφορές (που συνίστανται στο να προχωρεί κανείς μπροστά ή να αποφεύγει, να παίρνει ή να δίνει, να αποκτά γνώσεις ή να εξασκεί ταλέντα).

Φυλετικά κριτήρια: στην Ιταλία του Μουσσολίνι, «η άμβλωση, θίγοντας τη μητρότητα ως αστέρευτη πηγή ζωής των ατόμων και του είδους, αποτελεί ουσιαστικά απειλή για τη ζωή της ίδιας της φυλής και, κατά συνέπεια, του έθνους και του κράτους»¹. Κατά τον ίδιο τρόπο, η αντεγκληματική πολιτική της χιτλερικής Γερμανίας, βασισμένη στην κοινότητα αίματος και εδάφους, επιβάλλει ένα νέο ποινικό δίκαιο «το οποίο είναι δίκαιο της φυλής»².

Πολιτικά κριτήρια, επίσης: «οι νομοθεσίες όλων των σοσιαλιστικών κρατών περιέχουν διατάξεις οι οποίες εκφράζουν την αρχή πως το έγκλημα είναι μια πράξη κοινωνικά επικίνδυνη και η οποία, σύμφωνα με το νομικό ορισμό προστατεύεται με την απειλή μιας ποινής... Η πλειοψηφία των κωδίκων, ανακηρύσσοντας το έγκλημα σε πράξη κοινωνικά επικίνδυνη, επιχειρεί να συγκεκριμενοποιήσει τα συστατικά του στοιχεία. Καθορίζει τα θιγόμενα από την πράξη αυτή αγαθά. Αφορά, λοιπόν, το κοινωνικό ή πολιτικό σύστημα, το σοσιαλιστικό οικονομικό σύστημα, τη σοσιαλιστική ιδιοκτησία, τον άνθρωπο και τα πολιτικά του δικαιώματα, κληρονομικά δικαιώμα-

1. A. Bocco, «Relazione ministeriale al Re per l' approvazione del testo definitivo del codice penale», 19 Οκτ. 1930, παραπέμπεται από τον D. de Tragiache, *Un aspect de la politique démographique de l' Italie fasciste: la répression de l' avortement*, Mélanges de l' Ecole Française de Rome, 1980, σελ. 691 επ.

2. H. Donnedieu de Vabres, *La politique criminelle des Etats autoritaires*, Sirey, 1938.

τα, δικαιώματα εργαζομένων και άλλα αστικά δικαιώματα, σοσιαλιστικής νομικής τάξης»¹.

Σχετικότητα του εγκλήματος σε σχέση με το χώρο αλλά και με το χρόνο, επίσης. Ορισμένα αδικήματα εξαφανίζονται, όπως η μοιχεία η οποία διαγράφηκε από το γαλλικό ποινικό κώδικα, με νόμο του 1975. Άλλα αναφαίνονται, όπως οι προσβολές κατά της ιδιωτικής ζωής μέσα από την καταγραφή, την αποτύπωση ή την μετάδοση των λόγων ή της εικόνας ενός ατόμου δίχως την συναίνεσή του (άρθρ. 368 γαλλικού ΠΚ, στην αναθεωρημένη έκδοση του 1970). Σημαντικότερη, ακόμα, είναι η ανάπτυξη, παράλληλα με την παραδοσιακή εγκληματικότητα, η οποία έχει προσωπικό και συχνά περιστασιακό χαρακτήρα, μιας εγκληματικότητας πραγματικά θεσμοποιημένης, οργανωμένης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, με διαρκές αντικείμενο το έγκλημα: μαφία, επαγγελματίες δολοφόνοι, μεγάλα κυκλώματα διακίνησης ναρκωτικών, τρομοκρατικές ομάδες, μεγάλα δίκτυα οικονομικών απατών, κ.λπ.

Αλλού, μεταβάλλεται η έννοια της βαρύτητας: η παιδοκτονία, η οποία επέσυρε τη θανατική ποινή στο γαλλικό ποινικό κώδικα του 1810, τιμωρείται σήμερα με

1. I. Andrejew, εισαγωγή του M. Ancel, *Le droit pénal comparé des pays socialistes*, Ed. Pedone, 1981, σελ. 49 επ. Συγκριτ. αρθρ. 2 κινεζικού ΠΚ (1η Ιαν. 1980) όπου ο αποδιδόμενος στο ποινικό δίκαιο σκοπός είναι να καταπολεμήσει τα αντι-επαναστατικά εγκλήματα, να προστατεύσει τη δικτατορία του προλεταριάτου, τη σοσιαλιστική ιδιοκτησία και την νόμιμη ατομική ιδιοκτησία καθώς και τα δημοκρατικά και άλλα ατομικά δικαιώματα των πολιτών, να διατηρήσει τη δημόσια τάξη, τη τάξη στους τομείς της παραγωγής, της εργασίας, της μόρφωσης, της επιστημονικής έρευνας και της ζωής του λαού, βλ. Tsien Tche-hao, «Analyse des récents code pénal et code de procédure pénale de la République populaire de Chine», RSC, 1970. 641.

κάθειρξη δέκα έως είκοσι ετών, ενώ στην πράξη επιβάλλονται, ανάλογα με την περίπτωση τρεις μήνες φυλάκισης και μερικοί μήνες με αναστολή¹. Η εξέλιξη είναι, συχνά, ταχύτατη: σε λιγότερο από ένα χρόνο από την εγκύκλιο της 7/2/1981 του υπουργού Δικαιοσύνης της Γαλλίας, σχετικά με την εφαρμογή του νόμου της 2 Φεβρουαρίου που απέβλεπε στην ενίσχυση της ασφάλειας και στην προστασία της ελευθερίας των ατόμων, κυκλοφορεί η εγκύκλιος της 21/10/1981, σχετικά με τους νέους προσανατολισμούς της αντεγκληματικής πολιτικής και όμως οι στόχοι είχαν μεταβληθεί αισθητά από τον Φεβρουάριο –«να δοθεί απάντηση στη βία» (όπως αυτή ορίζεται από τον ίδιο το νόμο) –στον Οκτώβριο– «να καταπολεμηθεί αποτελεσματικότερα η οικονομική εγκληματικότητα».

Επιπλέον, το έγκλημα ορίζεται νομικά, γεγονός που του προσδίδει μια κάποια σταθερότητα. Πράγμα που δεν συμβαίνει με την «επικινδυνότητα», έννοια κατ'εξοχήν αόριστη.

Β– Η επικινδυνότητα αντιμετωπιζόταν όταν οι λεγόμενες «πρωτόγονες» κοινωνίες κατονόμαζαν τους παραδοσιακούς «μάγους», εγκαστρίμυθους, καμπούρηδες, έγκυες γυναίκες, μεταλλοπλάστες και νεκροθάφτες; Εντούτοις, αυτούς τους διαφορετικούς από τους υπόλοιπους ανθρώπους, μάγους δεν τους απορρίπτουν πάντα, αντίθετα τους βλέπουμε να ασκούν περιστασιακά κάποια εξουσιαστική λειτουργία. Έτσι, «διαμεσολαβητές ανάμεσα στις υπερφυσικές δυνάμεις και τους

1. Όπως στην περίπτωση της διπλής παιδοκτονίας η οποία εκδικάστηκε από το κακουργοδικείο της Rhône στο τέλος του 1981, *Le Monde*, 25 Δεκ. 1981. Για περισσότερα παραδείγματα, βλ. M. Delmas-Marty, *Les chemins de la répression*, PUF, 1980, σελ. 102 επ.

ανθρώπους, στους νεκρούς και τους ζωντανούς, ικανοί να προκαλέσουν τις μεγαλύτερες ευεργεσίες και τις χειρότερες καταστροφές, θεωρούνται φυσικά οι αυτουργοί κάθε δυστυχίας. Η μαγεία δεν αποτελεί πλέον, ακριβώς έγκλημα αλλά κάτι που του μοιάζει πολύ. Οι σύγχρονοι εγκληματολόγοι θα έλεγαν ότι είναι μία επικίνδυνη κατάσταση»¹.

Δίπλα στους μάγους, η «μάγισσα»: στη Γαλλία του παλαιού καθεστώτος, η γυναίκα η οποία δεν υποτάσσεται στον άντρα της γίνεται στην πράξη-σύμβολο αταξίας, «ένα ατελές ζώο, δίχως πίστη, δίχως νόμο, δίχως φόβο, δίχως σταθερότητα»² ή ακόμα σύμβολο θανάτου, «υποχρεωτικό θέμα που δίνει την ευκαιρία στους νόμους να πραγματοποιήσουν μια αγωνιώδη αντιπαράθεση, εκδικητής ή υποταγμένος, με τον Έρωτα αλλά και με τον Θάνατο»³. Μιας άλλης μορφής επικινδυνότητα, εκείνη των επαιτών και επαγγελματιών αλητών οι οποίοι αντίθετα με τους «αληθινούς... φτωχούς», αποκλείονται από την Πρόνοια. Γίνεται προσπάθεια να διακριθούν από τους πρόσκαιρους άνεργους (παρισινό διάταγμα του 1551) αποδίδοντας ταυτόχρονα, ένα ενδιάμεσο *status* στους φτωχούς ταξιδευτές, τους προσκυνητές και τους άπορους αγρότες, τους «καταχωρημένους για μία και μοναδική κατανομή, την «περαστική»⁴.

1. H. Lévy-Bruhl, "Ethnologie juridique", in *Ethnologie générale*, Encyclopédie la Pléiade, σελ. 1170. Συγκριτ. Colloque de Louvain, 1979, *La dangérosité a-t-elle encore un sens?*

2. N.Z. Davis, *Les cultures du peuple, rituels, savoirs et résistances au 16e siècle*, Aubier - Montaigne, 1979, *La chevauchée des femmes*, σελ. 210 επ).

3. A. Farge, *Le miroir des femmes*, Bibliothèque bleue, Montalbe, 1982, σελ. 76.

4. N.Z. Davis, οπ. παραπ., *Assistance, humanisme et hérésie*, σελ. 40 επ.

Ένα τέτοιο καθεστώς αντικατοπτρίζει, εξάλλου, τον κανόνα που οι πρώτες χριστιανικές κοινότητες όφειλαν να επιβάλουν στην εποχή τους ώστε να γίνεται σεβαστός ο νόμος της φιλοξενίας δίχως όμως να γίνεται κατάχρηση και παρασιτισμός: «κάθε άνθρωπος που έρχεται στο όνομα του Κυρίου πρέπει να γίνεται δεκτός. Στη συνέχεια, δοκιμάστε τον και προσπαθείστε να τον γνωρίσετε γιατί πρέπει να διαχωρίζετε τη δεξιά από την αριστερά. Αν ο νεοφερμένος είναι απλά περαστικός, να του προσφέρετε τη μεγαλύτερη βοήθεια: αλλά δεν θα μείνει σπίτι σας περισσότερο από 2 ή 3 μέρες, αν είναι αναγκαίο. Αν θέλει να εγκατασταθεί σπίτι σας τότε αυτό μπορεί να γίνει μόνο αν είναι τεχνίτης και εργάζεται και τρέφεται από την εργασία του. Αν δεν έχει, όμως, επάγγελμα να έχετε την εξυπνάδα να μην αφήσετε να ζει ανάμεσά σας ένας χριστιανός δίχως να κάνει τίποτα. Αν αρνείται να ενεργήσει έτσι, τότε είναι αρνητής του Χριστού. Προφυλαχτείτε από τέτοιου είδους ανθρώπους»¹.

Όσον αφορά τις πιο σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, έχουν και αυτές τους περιθωριακούς τους, «άτομα σε κίνδυνο»² ή τους παρεκκλίνοντες, αλλά πώς να τους

1. A. Jaubert, *Les premiers chrétiens*, Seuil, coll. Le temps qui court, σελ. 93.

2. Πάνω στην έννοια των παιδιών «σε κίνδυνο» το διοικητικό σχέδιο πληροφορικής της παιδιατρικής (κατάλογος Gamin) που παρουσιάστηκε το 1980 από το Υπουργείο Υγείας επιχειρεί μία διαλογή ανάμεσα στα παιδιά με την μοντελοποίηση κάπου 170 παραγόντων ιατρικών και κοινωνικών κινδύνων. Αυτό το σχέδιο απορρίφθηκε από την επιτροπή «Πληροφορική και ελευθερία» (Εισηγητική έκθεση 1981, σελ. 28 έως 30) εξαιτίας του ετερογενούς χαρακτήρα του (στοιχεία διοικητικού, κοινωνικού, κοινωνικο-επαγγελματικού επιπέδου τα οποία συνυπήρχαν με καθαρά ιατρικές ενδείξεις) και επειδή ριψοκινδύνευε «άνισο συμπλήρωμα, ποσοτικό και ποιοτικό».

αναγνωρίσει κανείς; Στο πλαίσιο μιας πρόσφατης έρευνας, τα κριτήρια, τα οποία προβλήθηκαν σε δείγμα ερωτηθέντων πάνω στην παρέκκλιση, προέρχονταν εκούσια από μία πολύ πλατειά και λίγο μετατοπισμένη βάση: χίππυς, φυσιολάτρες, τρελλοί και διανοητικά καθυστερημένοι, οπαδοί κάποιας αίρεσης, ναρκομανείς, ανάπηροι, αλκοολικοί, τσιγγάνοι, νομάδες, ανύπαντρα ζευγάρια, ανύπαντρες μητέρες, εργάτες μετανάστες, αλήτες, επαίτες, ομοφυλόφιλοι, καμικάζι, μαστροποί και πόρνες, σφετεριστές, νέοι υπο-προλετάριοι κ.λπ.¹

Πράγμα που σημαίνει ότι η απροσδιοριστία αυτής της έννοιας προκαλεί την ανάγκη σε κάθε συγγραφέα, ο οποίος ασχολείται με το θέμα της παρέκκλισης, να προτείνει το δικό του ορισμό². Απροσδιοριστία η οποία καθιστά το κριτήριο της παρέκκλισης εξαιρετικά υποκειμενικό ... όπως, επίσης, και το κριτήριο συμμετρικά ομολογούμενων από το κοινωνικό σύνολο συμπεριφορών³. Ο πολυσήμαντος αυτός χαρακτήρας δεν αποκλείει, παρόλα αυτά, μερικές προσπάθειες κατάταξης, οι περισσότερες επιτυχημένες από τις οποίες λαμβάνουν υπόψη τους τους διαφορετικούς βαθμούς αντίδρασης. Έτσι ο V. Peyre διακρίνει πολλούς βαθμούς ή επίπεδα αντίδρασης τα οποία, βέβαια, αλληλεξαρτώνται:

Το τροποποιημένο σχέδιο υποβλήθηκε εκ νέου στο CNIL για έγκριση (1982).

1. Έρευνα πάνω στον «κοινωνικό έλεγχο της παρέκκλισης», εργαστήριο ποινικής κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Paris 2, όπως παραπέμπεται στο *Les chemins de la répression*, οπ. παραπ., σελ. 48 επ.

2. Βλ. κύρια L. Aniyar de Castro, *Criminologia de la reaccion social*, Instituto de criminologia, Universidad de Zulia, Maracaibo, 1977· M. Clinard, *Sociology of deviant behavior*, Holt, Rinehart and Winston Inc., 1963· Cohen, *Deviance and Control*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, N J, 1966.

3. L. Aniyar de Castro, οπ. παραπ., σελ. 21 επ.

– άτυπη και συγκεχυμένη κοινωνική αντίδραση (στη σφαίρα των πρωταρχικών σχέσεων, για παράδειγμα στις σχέσεις γειννίας) η οποία μεταφράζεται μέσα από ένα συναίσθημα, επίσης συγκεχυμένο, φόβου, αποδοκιμασίας ή εχθρότητας·

– άτυπη κοινωνική αντίδραση αλλά ενεργητική γιατί συνίσταται σε ενέργεια, απόρριψη του παρεκκλίνοντα, παραπομπή σε κάποια διαδικασία, καταγγελία·

– θεσμοθετημένη κοινωνική αντίδραση αλλά σε τοπικό πλαίσιο και η οποία εκφράζεται από ιδιωτικούς οργανισμούς ή υπηρεσίες (π.χ. υπηρεσία στέγασης)·

– αντίδραση η οποία ενεργοποιεί τους κρατικούς θεσμούς και μηχανισμούς είτε με μεθόδους ενσωμάτωσης (ιδεολογία και πειθώς) είτε με μεθόδους καταστολής (κυρώσεις και εξαίρεση)¹.

Είναι αλήθεια ότι κάτω από αυτό το πρίσμα η σχετικότητα της έννοιας της επικινδυνότητας ή της παρέκκλισης φαίνεται ως αντανάκλαση της ποικιλομορφίας των απαντήσεων του κοινωνικού σώματος στο εγκληματικό φαινόμενο.

§ 2.– Οι απαντήσεις του κοινωνικού σώματος

Πράγματι, η σχετικότητα δεν αγγίζει μόνο την εγκληματικότητα και την επικινδυνότητα· υπάρχει και στην καρδιά της ίδιας της αντεγκληματικής πολιτικής, στην επιλογή των απαντήσεων που δίνει η κοινωνία.

1. V. Peyre, «La deviance et la délinquance dans le contexte de la sociologie de la déviance, deviance secondaire et carrière criminelle» in *La théorie de la stigmatisation et la réalité criminologique*, 18ο Γαλλικό Συνέδριο Εγκληματολογίας, 1979, Presses Universitaires d' Aix - Marseille, σελ. 47 επ.

A- Οι απαντήσεις στο έγκλημα υπόκεινται και εδώ επίσης, στο χώρο και το χρόνο. Αν ξαναπάρουμε το γαλλικό παράδειγμα των δύο υπουργικών εγκυκλίων του 1981, δεν είναι εντυπωσιακή η αλλαγή ανάμεσα στην πρώτη κατευθυντήρια γραμμή - «αναφορικά με τη βίαιη και επιθετική εγκληματικότητα, ο εκφοβισμός και η εξουδετέρωση πρέπει να έχουν, συχνά, προτεραιότητα σε σχέση με άλλες θεωρήσεις - και τη δεύτερη - «να αποφευχθεί ένας νέος σωφρονιστικός πληθωρισμός»;

Σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, η ιστορία, η εθνογραφία και το συγκριτικό δίκαιο δείχνουν την ποικιλομορφία των πρακτικών: σωματικές τιμωρίες (των οποίων η ποικιλία και η γραφικότητα θα προκαλούσαν χαμόγελο αν δεν σκιαγραφούσαν με τρομακτικό τρόπο το άπειρο της ανθρώπινης φαντασίας), στέρηση ή περιορισμός της ελευθερίας, διάφορες διατάξεις, στέρηση δικαιωμάτων, χρηματικές ποινές, διορθωτικές, δυσφημιστικές, μέτρα ασφαλείας, σιγουριάς ή κοινωνικής δράσης και ακόμα, εκτός από τις ποινές με τη κυριολεκτική έννοια, άμεσες αντιδράσεις αυτοάμυνας, αστυνομικές ρυθμίσεις, διαδικασίες μεσολαβήσεως, συμφιλιώσεως και διαιτησίας, τελετουργίες κατευνασμού και λοιπά.

Εκ πρώτης όψεως, δεν υπάρχει τίποτα το κοινό ανάμεσα στις μονομαχίες, για παράδειγμα, οι οποίες αποτελούσαν άλλοτε τους βασικούς δικαστικούς θεσμούς ρύθμισης των συγκρούσεων στην κοινότητα των Εσκιμώων¹, τον ακρωτηριασμό του χεριού κάθε κλέφτη που

1. N. Rouland, *Les modes juridiques de solution des conflits chez les Inuits*, Etudes Inuit, 1978, τ. 3, κύρια σελ. 124 επ. Συγκριτ. R. Verdier, «Pouvoir, justice et vengeance chez les Kabiye (Togo)», in *La Vengeance dans les sociétés extra occidentales*, Cujas, 1980, σελ. 210: «αν δύο οικογένειες ήταν στα μαχαίρια, οι αρχαίοι έστελναν αμέσως μία ηλικιωμένη γυναί-

προβλέπει το Κοράνι¹, την εργασία προς όφελος της κοινότητας ("community service order") του αγγλο-αμερικανικού δικαίου², ή τις κλασσικές «βασικές ποινές» όπως είναι το πρόστιμο και η φυλάκιση.

Ποικιλομορφία και στις προληπτικές απαντήσεις. Κατ' αρχάς, η πρόληψη γενικού χαρακτήρα, αύξηση του αστυνομικού δυναμικού, βελτίωση των συστημάτων ασφαλείας των κτιρίων ή των αυτοκινήτων μαζικής μεταφοράς, επιχορήγηση ομάδων πρόληψης, και λοιπά³. Ακόμα μεγαλύτερη ποικιλομορφία στις απαντήσεις της ειδικής πρόληψης, οι οποίες απευθύνονται σε μια συγκεκριμένη κατηγορία δυνητικών εγκληματιών και είναι πιθανόν να αποτελέσουν περισσότερο ή λιγότερο σοβαρές προσβολές ή απλές τελετουργίες εξομάλυνσης, με χειρονομίες, λόγια ή και χαμόγελα: «τα χαμόγελα έχουν κατά τη γνώμη μου σημαντικές λειτουργίες στη δημόσια τάξη και πρέπει να τα εξετάσουμε σε σχέση με τη θέση τους στη ροή των συμπεριφορών. Χρησιμεύουν για ευχαριστώ και παρακαλώ. Επιτρέπουν να αναγγείλουμε ότι δεν πρόκειται να τσακωθούμε πριν ακόμα να ξέρουμε για τι πράγμα θα μπορούσαμε να τσακωθούμε»⁴.

κα, την μητέρα όλων, να ρίξει στάχτη στον τόπο αυτό· οι αντίπαλοι έπρεπε τότε να παραιτηθούν από τη μάχη».

1. Σχετικά με τις καταδίκες σε ακρωτηριασμό χεριών που απαγγέλθηκαν από τα θρησκευτικά δικαστήρια στο Πακιστάν μέχρι τον Δεκέμβριο του 1970, βλ. Διεθνής Αμνηστία, Έκθεση 1980, σελ. 269 επ. (αναφέροντας επίσης πολυάριθμες καταδίκες μαστιγώματος).

2. J. Verin, RSC 1979. 636. Για επέκταση στο γαλλικό δίκαιο, βλ. κοινοβουλευτικές εργασίες, έκθεση Forni, *Document Ass. Nat.*, no 1032, 19/7/1982.

3. Βλ. *Réponses à la violence και Prévenir la violence*, La Documentation Française, 1977, 1980.

4. E. Goffman, *La mise en scène de la vie quotidienne*, Ed

Είναι αλήθεια ότι διάφορα θέματα αλληλεμπλέκονται γιατί η καταστολή των αδικημάτων - λέγεται - ότι είναι, επίσης, και πρόληψη ενώ μερικοί μηχανισμοί πρόληψης αποτελούν ταυτόχρονα και απαντήσεις στην επικινδυνότητα.

Β- Οι απαντήσεις στην επικινδυνότητα επιχειρούν στην πραγματικότητα να μυήσουν το άτομο στους κανόνες της ομάδας με διαδικασίες περισσότερο ή λιγότερο εξαναγκαστικές: διαπαιδαγώγηση από την οικογένεια, το σχολείο, το επαγγελματικό ή το κοινωνικό περιβάλλον, πραγματικός κοινωνικός έλεγχος, ο οποίος ασκείται από την κοινότητα ή το κράτος. Ένα περίφημο παράδειγμα από την Ευρώπη του 17ου αιώνα, οι «Charivari»¹ μοιάζει από την άποψη αυτή ως ένα παράξενο εργαλείο κοινωνικού ελέγχου το οποίο, στην καλύτερη περίπτωση, προσπαθούσε να επιβάλει την τάξη στο εσωτερικό μιας κοινότητας «με το κράμα της αστειότητας και της ωμότητας». Υπήρχε, όμως, και η χειρότερη περίπτωση «όταν οι γείτονες ή οι χωρικοί βρίσκονταν σε βαθιά ασυμφωνία με την διαγωγή της οικογενειακής ζωής ορισμένων νοικοκυριών ή με τα δικαιώματα της λαϊκής δικαιοσύνης: το πλήθος που ούρλιαζε μπορούσε να διαλύσει την κοινότητα και να αφήσει στα ίχνη του τη βία και το θάνατο: η επιθυμία και η οργή μπορούσαν να ωθήσουν την κοινωνική λειτουργία της διακωμώδησης πέρα από τα συνηθισμένα όρια»². Κατά τον ίδιο τρόπο, αναπτύσσονται και σήμερα διάφορες

de Minuit, 1973, T.2, σελ. 157. Επίσης G. Salem, «Rites d'expression et d'apaisement: aspects systémiques et éthologiques», *Arch. suisses de neurologie, neurochirurgie et de psychiatrie*, τ. 129 (1981), σελ. 157 επ.

1. Σ.τ. μτφρ. Πολύ μεγάλος θόρυβος

2. N.Z. Davis, «Charivari, honneur et communauté à Lyon

από τις παραπάνω αντιδράσεις, από την απλή εχθρότητα της γειτνίασης σε ένα κοινωνικό έλεγχο θεσμοθετημένο από το κράτος, ο οποίος αφήνει να διαφαίνεται μέσα από τον εγκλεισμό των θεωρούμενων ως επικίνδυνων ατόμων, τον ορίζοντα των «goulag».

Μπροστά από τις πολύχρωμες αυτές εικόνες, ο παρατηρητής νιώθει κάποια αμηχανία. Αμηχανία η οποία ήταν άλλοτε αισθητή -«αστεία δικαιοσύνη που την οριοθετεί ένα ποτάμι! Αλήθεια από τη μια πλευρά των Πυρηναίων, σφάλμα από την άλλη»... -αλλά και που σήμερα εκφράζεται σαν πραγματικό κάλεσμα- «η αντεγκληματική πολιτική ερευνά τον εαυτό της»¹, «η κρίση της αντεγκληματικής πολιτικής»². Το κάλεσμα εκείνων οι οποίοι, παρόλα αυτά, θα ήθελαν να κοιτάξουν.

ΤΜΗΜΑ II

ΑΣ ΚΟΙΤΑΞΟΥΜΕ ΠΑΡΟΛΑ ΑΥΤΑ

Τα υποβόσκοντα ιδεολογικά ρεύματα

Να κοιτάξουμε, σημαίνει, κατ' αρχάς, να προσπαθήσουμε να οριοθετήσουμε το πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής. Η αντεγκληματική «πολιτική», λοιπόν, όπως κάθε πολιτική είναι ταυτόχρονα μια μορφή οργάνωσης

et à Genève au XVIIe siècle», in *Le charivari*, Ecoles des hautes études, Table ronde, Paris, 1977, Mouton, σελ. 207, επ.

1. J. Bernat de Celis, όπ. παραπ.

2. Βλ. 3ο Διεθνές Συμπόσιο αντεγκληματικής πολιτικής, το οποίο διοργάνωσε το Κέντρο ερευνών αντεγκληματικής πολιτικής, APC n° 4, 1980, σελ. 11 επ. (εισηγήσεις Jescheck, McClintock, Lejins).

της κοινωνικής ζωής που βασίζεται στην απονομή της εξουσίας η οποία καθορίζει την κατανομή των αγαθών, εγγυάται τους θεσμούς με την ευρεία έννοια (οικογένεια, σχολείο, εκκλησία...) και προτείνει τις αξίες. Είναι, επίσης, και δράση, στρατηγική, τάση προς κάποιο σκοπό. Αυτή η τάση, λοιπόν, είναι συγκεκριμένα προσανατολισμένη σε σχέση με τις προτεινόμενες αξίες, άρα με «αυθαίρετα δεδομένα τα οποία αναζητούν την πραγματοποίησή τους μέσα από παράξενες και πιθανώς ορθολογικές ενέργειες· η ευχαρίστηση, ο Θεός, η δόξα, η γνώση, η δύναμη... είναι αξίες τις οποίες τίποτα δεν μπορεί να τις αιτιολογήσει ούτε να τις διαψεύσει παρά μόνο η συμμόρφωσή τους σε εξίσου αυθαίρετα πάθη»¹. Με αυτή την έννοια κάθε πολιτική υπαγορεύεται από μια ιδεολογία, αν θεωρήσουμε τον όρο με την συγκεκριμένη έννοια που του έδωσε ο J. Baechler του «προσανατολισμένου συλλογισμού μέσα από τον οποίο ένα πάθος αναζητεί την πραγμάτωσή του σε μια αξία..., κατασκευή λογικού διαλόγου χάρη στον οποίο ένα πάθος επιχειρεί να πραγματώσει μια αξία με την άσκηση εξουσίας μέσα σε μια κοινωνία»².

Να οριοθετήσουμε το πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής σημαίνει, λοιπόν, να ανακαλύψουμε τα ιδεολογικά ρεύματα τα οποία πιθανόν την επηρεάζουν. Δεν πρόκειται να περιγράψουμε, σε αυτό το στάδιο, συστήματα αντεγκληματικής πολιτικής αλλά μόνο να ερευνήσουμε μέσα από τα θεμελιώδη ρεύματα, τις κατευθυντήριες γραμμές οι οποίες είναι ικανές να μας δώσουν το κλειδί για την κατανόηση της ποικιλομορφίας των παρατηρούμενων γεγονότων. Θα αφήσουμε, λοιπόν, προς το παρόν, για να ξαναβρούμε παρακάτω, τα αρχαι-

κά συστήματα, τα φεουδαρχικά και τις λεγόμενες «πρωτόγονες» κοινωνίες οι οποίες δεν γέννησαν, κυριολεκτικά μιλώντας, ιδεολογικά ρεύματα γιατί βασίζονται σε μια σχεδόν ομόφωνη επιδοκιμασία των θεσμών και αξιών της παραδοσιακής τάξης στο εσωτερικό της ομάδας. Η «εποχή της ιδεολογίας» είναι, πράγματι, ταυτόχρονη με την άφιξη του μοντέρνου κόσμου, κόσμου πλουραλιστικού όπου οι πολίτες του ίδιου έθνους διχάζονται και μάχονται για τους τίτλους της εξουσίας, τη κατανομή των αγαθών, την αναγνώριση των ατόμων και την επιλογή των αξιών.

Βέβαια, η αντεγκληματική πολιτική έχει, κατ' αρχάς, ως μόνιμο αντικείμενο την εξασφάλιση της συνοχής και επιβίωσης του κοινωνικού σώματος δίνοντας απάντηση στην ανάγκη για ασφάλεια των προσώπων και των πραγμάτων. Όμως, στο σύγχρονο κόσμο οι επιλογές της αντεγκληματικής πολιτικής –είτε πρόκειται για οριοθέτηση του εγκληματικού φαινομένου είτε για ορισμό των απαντήσεων στο φαινόμενο αυτό– προσανατολίζονται, συγκεκριμένα, με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με το αν αυτή η ανάγκη για ασφάλεια επιδοκιμάζεται, διακρίνεται και γίνεται αντιληπτή μέσα από τη μια ή την άλλη αξία η οποία θεωρείται βασική και θεμελιώδης. Με την έννοια αυτή, τα μεγάλα ιδεολογικά ρεύματα υπαγορεύουν, τουλάχιστον μερικώς, τις επιλογές αυτές τοποθετώντας τις σε τρεις βασικούς άξονες: ελευθερία, ισότητα, εξουσία, λαμβάνοντας υπόψη, πως στην πραγματικότητα το ρεύμα που έχει σαν στόχο την ισότητα καθορίζεται στη βάση δύο αξόνων: ισότητα και ελευθερία ή ισότητα και εξουσία.

1. J. Baechler, *Qu'est-ce que l'idéologie?*, Gallimard, coll. Idées, 1976 σελ. 55.

2. Το ίδιο, σελ. 61.

§ 1.— Το φιλελεύθερο ρεύμα

Το φιλελεύθερο ρεύμα, το οποίο ανάγεται στο τέλος του Μεσαίωνα και χαρακτηρίζεται από τις τέσσερις κατακτήσεις των 17ου και 18ου αιώνων —λογική, φύση, άτομο, ιδιοκτησία— δεν έχει, προφανώς, νόημα παρά μόνο σε σχέση με την ελευθερία: πρωτόγονη κατάσταση του ανθρώπου, η ελευθερία, πρώτη πηγή, αρχή ότι το κράτος και η κοινωνία δεν μπορούν ούτε να εξαναγκάσουν ούτε να περιορίζουν, είναι αυτό που δίνει στον άνθρωπο την ιδιότητά του ως ανθρώπινου όντος, αυτό που τον καθιερώνει ως ανθρωπότητα. Εντούτοις, η ελευθερία επικαλείται πάντοτε τη λογική για να βρει τους κανόνες οι οποίοι την κυβερνούν γι' αυτό και δεν είναι μόνο φυσική κατάσταση αλλά, επίσης, έρευνα του νόμου. Απόλυτη στο μέτρο που θεωρείται το πρώτιστο αγαθό της ανθρωπότητας, η ελευθερία είναι, εντούτοις, θεμελιωμένη στο νόμο. Από το 1679 το βρετανικό *habeas corpus*, δηλώνει τη θέληση του βασιλιά Charles II να δώσει την εγγύησή του (με τη σύγχρονη μορφή «whatever the personal liberty of the individuals is endangered, the Queen's Writ runs to protect him...»)¹. Αργότερα, ο Rousseau προσπαθεί «να βρει μια μορφή διακυβέρνησης η οποία να τοποθετεί το νόμο πάνω από τον άνθρωπο» και ο Montesquieu θα συγκεκριμενοποιήσει ότι η ελευθερία «δεν συνίσταται καθόλου στο να κάνει ο καθένας, ότι θέλει» αλλά ότι είναι «το δικαίωμα να 'κάνει κάποιος ότι του επιτρέπουν οι νόμοι»². Στην προοπτική αυτή, ελευθερία και τάξη δεν αντιφάσκουν αλλά, αντίθετα, επιβεβαιώνονται αμοιβαία: «ένα σύστημα μπορεί να είναι έτσι ώστε κανείς να μην υποχρεώ-

1. O. Lutaud, *Les deux révolutions d' Angleterre*, σελ. 362 επ., Aubier - Montaigne, 1978.

2. Montesquieu, *L' Esprit des lois*, 1748, LXI, κεφ. III.

νεται να κάνει πράγματα για τα οποία δεν τον υποχρεώνει ο νόμος και να μην κάνει εκείνα τα οποία ο νόμος του επιτρέπει¹. Στην αντεγκληματική πολιτική αυτή η υπεροχή του νόμου, ως εγγύηση της ελευθερίας, θα γίνει αρχή νομιμότητας.

A— Η εμφάνιση της αρχής της νομιμότητας ανάγεται στον 18ο αιώνα, όταν ο Beccaria επιβεβαιώνει ότι «κάθε τιμωρία είναι υπερβολική μόλις παύει να είναι απαραίτητη για τη διατήρηση του αποθέματος της δημόσιας ελευθερίας» και ότι «οι ποινές θα είναι πιο δίκαιες όταν ο ισχυρός θα διατηρεί στους υφιστάμενούς του μια μεγαλύτερη ελευθερία και ταυτόχρονα το δίκαιο και η ασφάλεια όλων θα είναι ιερά και απαραβίαστα»² και συνάγει τη νομιμότητα των αδικημάτων και ποινών: «πρώτη συνέπεια των αρχών αυτών είναι ότι μόνο οι νόμοι μπορούν να καθορίσουν τις ποινές κάθε αδικήματος και ότι δικαίωμα να νομοθετεί έχει μόνο ο νομοθέτης, ο οποίος αντιπροσωπεύει ολόκληρη τη κοινωνία ενωμένη με ένα κοινωνικό συμβόλαιο»³.

Τον 19ο αιώνα, η αρχή αυτή επαναλαμβάνεται από τον Χέγκελ με ιδιαίτερη έμφαση στη συνειδητοποίηση και τη γνώση του νόμου: «πρέπει, καταρχήν, αυτό που αποτελεί δίκαιο να γίνει συνειδητό και γνωστό: αυτός είναι ο νόμος, ο οποίος προϋποτίθεται τόσο ως κάτι αποδεκτό γι' αυτό που είναι όσο και ως κάτι το μοναδικά αποδεκτό στο μέτρο που γίνεται γνωστός στο κοινό ως τέτοιος, ως κάτι που έχει παγκόσμια ισχύ»⁴.

1. Το ίδιο, κεφ. IV.

2. Beccaria, *Des délits et des peines*, (1764), § 2 «Origine des peines et du droit de punir».

3. Το ίδιο § 3, «Conséquences de ces principes».

4. Hegel, *La société civile bourgeoise*, § 104, Maspero, 1975.

Αλλά ο νόμος δεν είναι πλέον μόνο διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη η οποία εκφράζει την υπεροχή του ατόμου γιατί από την γέννηση ήδη, των σύγχρονων κρατών, αρχίζει να επιβεβαιώνει την κοινωνία και την υπεροχή της: «στην αστική κοινωνία των πολιτών το άτομο δεν έχει αξία όταν είναι απομονωμένο αλλά μόνο όταν αποτελεί μέρος του συνόλου»¹. Απ' όπου και η περισσότερο κοινωνική ανάλυση του εγκλήματος: «το έγκλημα δεν είναι πλέον μόνο η βλάβη κάποιου πράγματος υποκειμενικά απεριόριστου αλλά η παγκόσμια αιτία η οποία εμπεριέχει μια στέραιο και ισχυρή ύπαρξη. Έτσι αναφάνεται και η ιδέα του κινδύνου που αντιπροσωπεύει αυτή η ενέργεια για την κοινωνία». Ο Χέγκελ συνάγει από εκεί ένα διπλό συμπέρασμα ότι «από τη μια πλευρά η διάσταση του εγκλήματος αυξήθηκε ενώ από την άλλη, η δύναμη της κοινωνίας, η οποία απέκτησε μεγάλη αυτοπεποίθηση, μειώνει την εξωτερική σημασία της βλάβης αυτής και επιφέρει κατ' αυτό τον τρόπο μεγαλύτερη επιείκεια στη τιμωρία της». Έτσι θεμελιώνει τη σχετικότητα της αντεγκληματικής πολιτικής καθώς επιβεβαιώνει πως «ένας ποινικός κώδικας ανήκει, κύρια, στην εποχή του και στη κατάσταση της αστικής κοινωνίας των πολιτών κατά την εποχή αυτή». Πρόκειται για μια σχετικότητα στην οποία δίνει, όμως, μια κατεύθυνση προσανατολίζοντας ήδη τη τάση της απεγκληματοποίησης ή της αποποινικοποίησης καθώς εξηγεί πως πράγματι: «αν η κοινωνία διαθέτει θάρρος, τότε πρέπει αναγκαστικά να θεσμοθετηθούν παραδείγματα μέσα από τις τιμωρίες γιατί η ποινή είναι αφ' εαυτής ένα παράδειγμα απέναντι στο παράδειγμα του εγκλήματος· όμως μέσα στη γερά δομημένη κοινωνία, το έγκλημα αυτό τίθεται τόσο αδύναμα ως δίκαιο, που

1. Το ίδιο, § 113.

πρέπει βάσει αυτής της αδυναμίας να υπολογίσουμε τη κατάργηση αυτής της θέσης»¹.

Σύγχρονοι συγγραφείς ασχολήθηκαν ξανά με το κλασικό αυτό θέμα του κράτους δικαίου το οποίο «δεν λειτουργεί ως ένα δεσποτικό κράτος, δεν εξουδετερώνει τους σοφούς, δεν υπαλληλοποιεί τους ειδήμονες» αλλά το οποίο «δημιουργώντας τους θεσμούς της γνωστικής έρευνας, έχει αναλάβει τον κίνδυνο της κριτικής και της κατασκευής έχει υποβάλλει *de facto* την εξουσία του στο νόμο»², υποβόσκει στα περισσότερα εγχειρίδια ποινικού δικαίου του δυτικού κόσμου και παραμένει η βάση των βασικών θεωριών της αντεγκληματικής πολιτικής.

B- Η διατήρηση της αρχής της νομιμότητας είναι, πράγματι, εντυπωσιακή: ακόμα και μια κίνηση αναθεώρησης των κλασικών αντιλήψεων όπως η νέα κοινωνική άμυνα, η οποία καταγγέλλει τις «υπερβολές του νομικισμού» και τις «νομικές φαντασίες οι οποίες παραπέμπουν σε ένα άχρηστο τεχνικό παιχνίδι και εμποδίζουν την άμεση παρατήρηση της κοινωνικής αντίδρασης»³, επιβεβαιώνει, παρόλα αυτά, ότι «διατηρεί απόλυτα ένα καθεστώς νομιμότητας»⁴. Η φιλελεύθερη αρχή ενός κράτους δικαίου, το οποίο υπόκειται στο νόμο, εννοούμενη με την ευρεία της έννοια, (για τις χώρες του *common law*, βλέπε παρακάτω, σελ. 108 επ.) επανέρχεται σε πάρα πολλά εθνικά κείμενα (στη Γαλλία, για παράδειγμα, άρθρ. 7 και 8, Διακήρυξη δικαιωμάτων του

1. Το ίδιο, § 218.

2. B. Barret-Kriegel, *L'Etat et les esclaves*, Calman-Lévy, 1979, σελ. 15.

3. M. Ancel, *Le Défence sociale nouvelle*, Cujas, 3η έκδ., 1971, σελ. 204.

4. Το ίδιο, σελ. 232.

ανθρώπου, άρθρ. 4 ΠΚ). Τη συναντάμε, επίσης, σε μερικά διεθνή κείμενα, όπου εμφανίζεται βασικά με την έμμεση μορφή της απαγόρευσης να υιοθετηθούν από το κράτος αυστηρότεροι ποινικοί νόμοι με αναδρομική ισχύ (άρθρ. 7-1, Ευρωπαϊκή Συνθήκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, άρθρ. 15, Σύμβαση των Ενωμένων Εθνών για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα).

Διαγράφεται, πάντως, μια εξέλιξη τόσο από την άποψη της εκφραστικής αξίας αυτής της αρχής –το περιεχόμενο της ελευθερίας τοποθετείται υπό την προστασία του νόμου– όσο και της πολιτικής της αξίας – η έκταση της νομικής εγγύησης.

Σχετικά με την εκφραστική αξία αυτής της αρχής: στην ελευθερία της μετακίνησης, όπως ήδη συμπληρώθηκε από την εποχή της γαλλικής επανάστασης με την ελευθερία συνείδησης και έκφρασης¹, προστέθηκε πιο πρόσφατα ένα πραγματικό δικαίωμα στη διαφορά –άρα στην προστασία από τις διακρίσεις κάθε μορφής (φύλου, φυλής, θρησκείας κ.λπ.)–, ενώ επιβεβαιώνεται και συγκεκριμενοποιείται ένα δικαίωμα για το σεβασμό της ιδιωτικής ζωής. Δικαίωμα απαραίτητο από τότε που η παραδοσιακή προστασία του επαγγελματικού μυστικού έγινε ανεπαρκής λόγω της τεχνολογικής προόδου –αναπαραγωγή της εικόνας και του λόγου, εμφάνιση και ανάπτυξη της πληροφορικής²– η αρχή αυτή καθιερώθηκε στη Γαλλία με το νόμο της 6 Ιανουαρίου 1978

1. Προς την προοπτική αυτή, τα φιλελεύθερα κράτη προβλέπουν συνήθως ευνοϊκό καθεστώς για το καθαρά πολιτικό έγκλημα, καλούμενο ενίοτε και «ιδεολογικό έγκλημα» βλ. D. Szabo, *Griminologie et politique criminelle*, 1978, σελ. 192 επ.

2. Delmas-Marty, «A propos du secret professionnel», D. 1982, chr. 267· εισήγηση Nora et Minc, *L'informatisation de la société*, La Documentation française, 1978.

με ηλεκτρονικό τίτλο, νόμος «σχετικός με την πληροφορική, τα αρχεία και τις ελευθερίες»¹.

Εξέλιξη, επίσης, της πολιτικής αξίας της αρχής αυτής τόσο με την επέκταση των εξουσιών του δικαστή κατά την απαγγελία της ποινής – επέκταση συνδεδεμένη με την εμφάνιση της αρχής της εξατομικεύσης ή προσωποποίησης των ποινών – όσο και με την ενδυνάμωση της εκτελεστικής εξουσίας, η οποία είναι μερικές φορές αρμόδια για τον προσδιορισμό του αδικήματος και της επιβαλλόμενης ποινής. Με αυτή την έννοια, το γαλλικό Σύνταγμα του 1958 σημειώνει μια υπαναχώρηση του φιλελευθερισμού εφόσον, κατά την κρατούσα ερμηνεία, οι ποινές ακόμα και όταν είναι στερητικές της ελευθερίας και τιμωρούν παραβάσεις, εντάσσονται στον κανονιστικό τομέα και όχι στο νομοθετικό. Αντίθετα, το προσχέδιο του Ποινικού Κώδικα (μορφή του 1982) επανέρχεται στην κλασική φιλελεύθερη αρχή, αποκλείοντας οποιαδήποτε ποινή στερητική της ελευθερίας στο χώρο των παραβάσεων, άρα διατηρώντας το δικαίωμα πρόβλεψης τέτοιων ποινών μόνο για το νομοθέτη.

Είναι αλήθεια ότι οι φιλελεύθερες αντιλήψεις γίνονται, παράλληλα, αντικείμενο αρκετά έντονων κριτικών, οι οποίες στο όνομα της ανταγωνιστικής αξίας της ισότητας – όπως επιβεβαιώθηκε από τη γαλλική Επανάσταση αλλά και από την εξάρτησή της από την ελευθερία – αναπτύσσονται από τον 19ο αιώνα με το εξισωτικό ρεύμα.

1. Με την ίδια έννοια, βλ. «Σύμβαση n° 108 του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των προσώπων σχετικά με την επεξεργασία σε ηλεκτρονικό υπολογιστή δεδομένων που έχουν προσωπικό χαρακτήρα», 1981, *RDPC*, 1982, 508.

§ 2.- Το εξισωτικό ρεύμα

Το εξισωτικό ρεύμα βασίζεται στην κριτική του φιλελευθερισμού και της ανισότητας που δημιουργεί στην πράξη: «αν και φροντίζει να διατηρήσει μια επίσημη δημοκρατία (εγγυημένη από τους νόμους και το σύνταγμα), ο φιλελευθερισμός αποτυγχάνει να εγκαθιδρύσει την πραγματική δημοκρατία. Επιπλέον, το φιλελεύθερο κράτος δεν μπορεί να είναι αυτή η «ουδέτερη» οργάνωση των δημόσιων εξουσιών, που ισχυρίζεται ότι είναι, γιατί κυριαρχείται στην πραγματικότητα από τις κοινωνικές δυνάμεις και κύρια τις οικονομικές¹. Με άλλα λόγια, το φιλελεύθερο κράτος θα βασιζόταν σε μια «φαντασμαγορία του πνεύματός μας, ότι το πρώτιστο καθήκον της ελεύθερης σκέψης είναι να παραπέμψει στα μουσεία και τις βιβλιοθήκες»² δεν πρόκειται παρά για την «ψευδαίσθηση της ενότητας του πολιτικού κράτους με αυτό τον ίδιο το... ρομαντισμό του πολιτικού κράτους, τα όνειρα για την ουσιαστικότητά του ή τη συμφωνία με τον εαυτό του. Είναι μια αλληγορική ύπαρξη»³.

Ξεκινώντας από αυτή την κριτική του φιλελευθερισμού, το εξισωτικό ρεύμα διαιρείται σε δύο εντελώς

1. Μακρινή ηχώ της διεθνούς σύμβασης του ΟΗΕ σχετικά με τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα [N. Υόρκη, 19/12/1966, επικυρώθηκε από τη Γαλλία, 1.2/6/1980, διάταγμα 29/1/1981], διατυπώνει στην εισαγωγή ότι το ιδεώδες της ελευθερίας «δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο αν δημιουργηθούν οι συνθήκες που θα επιτρέπουν στον καθένα να απολαμβάνει τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά του δικαιώματα».

2. Proudhon, in Guérin, *L' anarchisme*, Gallimard, coll. Idées, 1981, σελ. 23.

3. Marx, *Critique du droit politique hégelien*, Editions sociales, 1975 σελ. 151.

ξεχωριστά σκέλη που δημιουργούν ή εμπνέουν μια βαθιά διαφορετική αντεγκληματική πολιτική, ανάλογα με το αν συνδέουν ισότητα με ελευθερία ή με εξουσία.

A- Η απελευθερωτική ή αναρχική τάση έχει τη φιλοδοξία να εγκαθιδρύσει ένα καθεστώς απεριόριστης ελευθερίας, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα την απόλυτη ισότητα. Στο πλαίσιο της πρώτης προοπτικής επιχειρεί, ξεκινώντας από τον 19ο αιώνα, μια «τεράστια καθαίρεση»¹ κάθε εξουσίας και επιρροής «προνομιούχου, κατοχυρωμένης, επίσημης και νόμιμης» ακόμα και όταν προέρχεται από καθολική ψηφοφορία «πεισμένη ότι καταλήγει πάντα σε όφελος της κυρίαρχης και εκμεταλλεύτριας μειονότητας ενάντια στα συμφέροντα της τεράστιας υπόδουλης πλειοψηφίας»². Για τους αναρχικούς το κακό δεν βρίσκεται στη μια μορφή κυβέρνησης ή στην άλλη· βρίσκεται σ' αυτή την ίδια την ιδέα της διακυβέρνησης, στην αρχή της εξουσίας»³. Από εκεί πηγάζει και η αναγκαιότητα κατάργησης του κράτους και εγκαθίδρυσης του καθεστώτος της απεριόριστης ελευθερίας, συμπληρούμενης από μια ολοκληρωτική ισότητα. Οργανωμένη από την ελευθερία και εμπνευσμένη από την ισότητα, η αναρχία θα γινόταν έτσι συνώνυμη της τάξης, «γιατί η επιβεβλημένη τάξη, όπως υφίσταται παρακινεί σε επανάσταση, άρα στην αταξία, ενώ η ελεύθερα οργανωμένη τάξη είναι μια τάξη που την σεβόμαστε και που δεν υπάρχει κανένας σοβαρός

1. Guérin, *L' anarchisme*, όπ. παραπ.

2. Bakounine, όπως παραπέμπεται από τους R. Manevy και P. Diolle, *Sous les plis du drapeau noir, le drame de l' anarchisme*, Domat, 1949, σελ. 13.

3. «Η διακήρυξη των αναρχικών στη δίκη της Lyon», το ίδιο, σελ. 124.

λόγος να ξεσηκωθούμε εναντίον της»¹. Ταυτόχρονα και με τρόπο λίγο προκλητικό, οι αναρχικοί δίνουν τη συγκατάθεσή τους «για επαναστάσεις όλων των ωρών, για ανθρώπους πραγματικά χωρίς Θεό, χωρίς αφέντη και χωρίς πατρίδα, τους ασυμφιλίωτους εχθρούς κάθε ηθικού ή υλικού δεσποτισμού, ατομικού ή συλλογικού, δηλαδή νόμους και δικτατορίες (συμπεριλαμβανομένης και εκείνης του προλεταριάτου) και τους φανατικούς εραστές της πνευματικής καλλιέργειας για την πνευματική καλλιέργεια»².

Οι αναρχικοί αποκλείστηκαν από τη Διεθνή Ένωση εργατών, από τους σοσιαλιστές μαρξιστές κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου του 1872. Εντούτοις, η επιρροή τους μένει, έντονη μέσα από το αναρχο-συνδικαλιστικό κίνημα και παρατηρούμε μια αναβίωση του εξισωτικού ρεύματος στην αντι-εξουσιαστική εξέγερση του 1968 και γενικότερα στο ενδιαφέρον που πρόσφατα επιδεικνύεται για την αυτοδιαχείριση.

Από την άποψη της αντεγκληματικής πολιτικής, η επιρροή του εξισωτικού ρεύματος είναι διπλή. Από τη μία, μπορεί να παρακινήσει ορισμένες μορφές τρομοκρατίας, όπως κάνει βασικά ο Βακουίνε ο οποίος ξεκινώντας από την άρνηση κάθε νομοθεσίας, κάθε εξουσίας, κάθε επιρροής, προτείνει ως ουσιαστικό καθήκον τη «συγκέντρωση μιας αήττητης δύναμης καταστροφής». Αυτό το ρεύμα ιδεών δημιούργησε, άλλωστε, στο τέλος του περασμένου αιώνα, μια αναρχική τρομοκρατία, άλλοτε δραματική και άλλοτε ασήμαντη που συνοδεύτηκε από μερικές φημισμένες δίκες³.

Από την άλλη – πρόκειται για τη δημιουργική πλευρά – περιέχει πολλές ιδέες, περισσότερο ή λιγότερο ρητά

1. Το ίδιο, σελ. 13.

2. Το ίδιο, σελ. 22.

3. Το ίδιο.

εκφρασμένες, οι οποίες εμπνέουν σύγχρονες τάσεις στην αντεγκληματική πολιτική. Κατ' αρχάς, την απόρριψη και της έννοιας ακόμα αυτού που σήμερα αποκαλείται απόκλιση. Ο Stirner, κύρια, ο οποίος αντιπροσωπεύει την πιο ατομικιστική τάση του αναρχισμού, προβάλλει ενάντια στην «κανονικότητα», ταυτιζόμενος με τους περιθωριακούς των οποίων η ύπαρξη δεν στηρίζεται σε «καμιά σίγουρη βάση» με τους «μοναχικούς διαμαρτυρόμενους» τους «ταραχοποιούς», του «νομάδες», με όλους εκείνους που «πηδούν πάνω από τα σύνορα της παράδοσης και διαφοροποιούνται, πρωτοποριακούς, αλήτες, στη βάση της αυθάδους κριτικής τους και του αχαλίνωτου πάθους της αμφισβήτησής τους» με την «τάξη των περιπλανώμενων, των ανήσυχων, των άστατων»¹.

Πιο συγκεκριμένος, ο Βακουίνε δέχεται ότι οι αργόσχολοι και τα παράσιτα πρέπει να χάνουν τα πολιτικά τους δικαιώματα, τις προσφερόμενες δηλαδή εγγυήσεις της κοινωνίας προς το άτομο. Επηρεασμένοι οι Ισπανοί αναρχικοί προτείνουν στο Συνέδριο της Saragose να εξετάζονται οι ελλείψεις του ατόμου – κύρια οι ελλείψεις ηθικής τάξης – από λαϊκές συνελεύσεις, οι οποίες θα προσπαθούν να βρουν τη σωστή λύση για κάθε περίπτωση². Είναι η δεύτερη βασική ιδέα για αυτοδιαχείριση της ίδιας της κοινωνικής ομάδας, για μια απάντηση «κοινωνικού τύπου», στηριγμένη περισσότερο στη διαμεσολάβηση παρά στον κοινωνικό έλεγχο ή την καταστολή, η οποία εμπνέει τις σύγχρονες «καταργητικές» τάσεις, όταν προτείνουν μέσα από την κατάργηση του ποινικού δικαίου, ενός είδους αυτοδιαχείριση των «προβληματικών καταστάσεων» από την ίδια την

1. Guérin, όπ. παραπ. σελ. 268.

2. Το ίδιο, σελ. 47 και 169.

κοινωνική ομάδα¹.

Όσον αφορά τα εγκλήματα, οι αναρχικοί θεωρούν κατ' αρχάς, όπως και οι μαρξιστές, ότι η κοινωνική αδικία αποτελεί την πρωταρχική τους αιτία καταλήγοντας, μάλλον λίγο βιαστικά, ότι μόλις αυτή η αιτία εκλείψει και τα εγκλήματα θα εξαφανιστούν. Τελικά, χάνεται έτσι κάθε αντεγκληματική πολιτική εφόσον καμμία απάντηση του κοινωνικού σώματος δεν είναι πλέον απαραίτητη: «ο κοινωνικός νόμος θα συμπληρωθεί από μόνος του, μέσα από τον παγκόσμιο αυθορμητισμό, δίχως επιτήρηση και καθοδήγηση»². Αλλά αυτή η εξαφάνιση δεν πρέπει να μεταφραστεί ως ανεξέλεγκτη επιτρεψιμότητα. Δίχως να προδιαθέτει για ηθική χαλάρωση όπου το άτομο επισκιάζεται και εξαφανίζεται, η αναρχική ηθική προτρέπει το άτομο στην αυτοεπιβεβαίωση ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσει την έννοια της υπευθυνότητας. Τα εγκλήματα, που παρόλα αυτά θα ετελούντο, πρέπει να εκλαμβάνονται ως ασθένεια και να αντιμετωπίζονται περισσότερο με θεραπεία παρά με ποινή ή εκδίκηση από την κοινωνία. Το θέμα αυτό της θεραπείας ή της μεταχείρισης του εγκληματία ως αρρώστου, θα ξαναφανεί πολλές φορές στην αντεγκληματική πολιτική, μέσα από ποικίλες έως αντιτιθέμενες προοπτικές: ιδεολογικό ρεύμα της Κοινωνικής Άμυνας, το οποίο θεμελίωσε στη Γένοβα ο Ιταλός Gramatica, το 1945³ ή πραγματικότητα της ψυχιατρικής μεταχείρισης, η οποία επιβάλλεται στους πολιτικούς εγκληματίες, κύρια στην ΕΣΣΔ (βλ. παρακάτω, σελ. 345).

Τέλος, ο Bakounine διευκρινίζει ακόμα ότι ο κατάδι-

1. J. Bernat de Celis, «Les grandes options de la politique criminelle: la perspective de Louk Hulsman», APC no 5, 1982, σελ. 13 επίσης, *Peines perdues*, Le Centurion, 1982.

2. Proudhon, *Lettre à un anonyme*, 20 Αυγ., 1864, in Guérin, όπ. παραπ., σελ. 9.

3. Gramatica, *Principes de défense Sociale*, Gujas, 1964.

κος πρέπει να διατηρεί το δικαίωμα να μην επιθυμεί να υποβληθεί στην επιβαλλόμενη ποινή δηλώνοντας ότι δεν θέλει να συμμετέχει πλέον στη συγκεκριμένη κοινωνία, έχοντας και η κοινωνία από την πλευρά της το δικαίωμα να τον εκδιώξει και να του αφαιρέσει τις εγγυήσεις και την προστασία¹ – υιοθετεί, δηλαδή, μια αντεγκληματική πολιτική συναινετικού χαρακτήρα, η οποία θα προσέγγιζε τον εγκληματία με την επιλογή της κοινωνικής απάντησης για την πράξη του.

Στο εξισωτικό ρεύμα με απελευθερωτική απόχρωση αντιτίθεται η αυταρχική τάση.

Β- Η αυταρχική τάση που προήλθε από το μαρξισμό αναπτύσσεται ταχύτατα: παρά την αρχική συμφωνία με την απελευθερωτική τάση για την κατάργηση του κράτους και την σταδιακή εξαφάνιση του δικαίου², το μαρξισμό δείχνει να τον απασχολεί, μέσα από τη λενινιστική ερμηνεία και η ανησυχία οικοδόμησης του προλεταριακού κράτους, πολύ λιγότερο πάνω στην ατομική ελευθερία απ' ό,τι στην ισότητα. Οι Ρώσσοι αναρχικοί δεν εξαπατήθηκαν και ήδη από το 1917 κατάγγειλαν με την πένα του Voline πως «οι μπολσεβίκοι – οι οποίοι είναι σοσιαλιστές, πολιτικοί και κρατιστές, δηλαδή άνθρωποι συγκεντρωτικής δράσης και εξουσιαστές – έτσι και στεριώσουν και νομιμοποιήσουν την εξουσία τους, θα αρχίσουν να τακτοποιούν τη ζωή της χώρας και του λαού με κυβερνητικά και δικτατορικά μέσα επιβεβλημένα από την κεντρική εξουσία»³. Σχετικά με την εξασθένιση του δικαίου, οι Σοβιετικοί νομικοί την παρουσιάζουν με διαφορετικό τρόπο τώρα: «αυτή δεν σημαίνει

1. Guérin, όπ. παραπ., σελ. 48.

2. Pasukamis, *La théorie générale du droit et le marxisme*, EDI, 1970, σελ. 50 και 147.

3. Guérin, όπ. παραπ., σελ. 120.

ότι όλοι οι κοινωνικοί κανόνες οι οποίοι εμφανίζονται σήμερα με τη μορφή κανόνων δικαίου, θα έπαυαν να υπάρχουν στη μελλοντική κοινωνία... Όσο διαρκεί η διαδικασία εξασθένησης του δικαίου, οι κοινωνικές και ηθικές κυρώσεις γίνονται αρχικά, εναλλακτικό μέτρο στις νομικές κυρώσεις και τις αντικαθιστούν ολοκληρωτικά στη συνέχεια»¹. Με άλλα λόγια αυτή η εξασθένηση δεν φαίνεται ως μια εξαφάνιση των κανόνων που έχει επιβάλλει η κοινωνική ομάδα αλλά ως μια τροποποίηση του συστήματος αυτού, ως το πέρασμα από ένα κρατικό έλεγχο σε έναν έλεγχο κοινωνικού τύπου. Ταυτόχρονα, επιβεβαιώνεται έντονα η σημερινή αρχή της δικαστικοποίησης, σύμφωνα με την οποία «κατά την κομμουνιστική εδραίωση ο οργανωτικός ρόλος του δικαίου και της αρχής της νομιμότητας αυξάνει στις πρωταρχικές σφαίρες της κοινωνικής ζωής»². Ξαναφαίνεται, λοιπόν, η αρχή της νομιμότητας του φιλελεύθερου ρεύματος αλλά με την ουσιαστική διαφορά ότι οι μαρξιστές απορρίπτουν την ιδέα της προτεραιότητας του δικαίου πάνω στο κράτος, άρα, αρνούνται να συνδέσουν το τελευταίο με το δίκαιο· θεωρούν ότι μέσα από μια τέτοια αντίληψη «το δίκαιο θα ταυτιζόταν, κατά κάποιο τρόπο, με θρησκευτικό δόγμα το οποίο θα ήταν άλλοτε παραδεκτό μέσα από την ιδεολογική αντίληψη του κόσμου ως πρωταρχικού αξιώματος που δεν έχει ανάγκη απόδειξης»³. Αντίθετα, η μαρξιστική θεωρία επιβεβαιώνει στην ίδια ερμηνεία, τη σχετική αν όχι απόλυτη ανεξαρτησία του κράτους και του δικαίου: «αν ξεκινήσουμε από το γεγονός ότι το κράτος και το δίκαιο είναι το προϊόν των ίδιων παραγόντων και των ίδιων ιστορικο-κοινωνικών

1. V. Toumanov, *Pensée juridique bourgeoise contemporaine, Progres*, 1974, σελ. 130.

2. Το ίδιο, σελ. 131.

3. Το ίδιο, σελ. 53.

διαδικασιών, γίνεται φανερό ότι είναι, κατ' αρχήν, λάθος να τοποθετούμε το κράτος πάνω από το δίκαιο ή, αντίστροφα, το δίκαιο πάνω από το κράτος»¹.

Όσο για την αντεγκληματική πολιτική, οι μαρξιστικές αντιλήψεις περιέχουν μια διπλή δυναμική. Πολύ ισχυρή δυναμική της κριτικής τάσης η οποία καταγγέλλει τον «φετιχισμό του εμπορεύματος» και στη συνέχεια το «νομικό φετιχισμό»² σύμφωνα με τον οποίο «κάθε άνθρωπος γίνεται γενικά ένας άνθρωπος, κάθε εργασία γίνεται, γενικά, μια κοινωνικά ωφέλιμη εργασία, κάθε υποκείμενο γίνεται ένα αφηρημένο νομικό υποκείμενο»³. Στην πραγματικότητα, «η νομική μορφή που εκφράζεται μέσα από λογικές αφαιρέσεις είναι προϊόν της πραγματικής διαμεσολάθησης των παραγωγικών σχέσεων»⁴ και το ποινικό δίκαιο «αντίπροσωπεύει τη σφαίρα, όπου η νομική σχέση έχει τη μεγαλύτερη ένταση»⁵.

Επιβεβαιώνεται, κατά συνέπεια, ότι «ουσιαστικά, δηλαδή, από καθαρά κοινωνιολογική άποψη η αστική τάξη εξασφαλίζει και διατηρεί την κυριαρχία της ως τάξη μέσα από το σύστημα ποινικού δικαίου της, καταπιέζοντας τις τάξεις που εκμεταλλεύεται» καθώς και ότι «η ποινική δικαιοδοσία του αστικού κράτους είναι ο τρόμος της οργανωμένης τάξης η οποία δύσκολα διακρίνεται από τα αποκαλούμενα έκτακτα μέτρα που χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια ενός εμφύλιου πολέμου»⁶.

1. Το ίδιο, σελ. 99.

2. Pasukanis, όπ. παραπ., σελ. 107 επ., επίσης «Marx et la question du droit» in *Pour une critique de droit* 1, Maspero, 1978.

3. Pasukanis, όπ. παραπ., σελ. 110.

4. Το ίδιο, πρόλογος, 2η έκδ., σελ. 33.

5. Το ίδιο, σελ. 154.

6. Το ίδιο, σελ. 160.

Μένει η δημιουργική δυναμική, με άλλα λόγια οι αντιλήψεις για την αντεγκληματική πολιτική που προτείνει ο μαρξισμός. Στο σημείο αυτό τα πράγματα είναι λιγότερο ξεκάθαρα. Αν πάρουμε το παράδειγμα της Σοβιετικής Ένωσης (για την Κίνα, βλ. παρακάτω) υποστηρίχθηκαν διαδοχικά δύο αντιλήψεις. Σε ένα πρώτο στάδιο, η αρχή της ενοχής εξαφανίζεται και η ονομασία της ποινής αντικαθίσταται από εκείνη των «διορθωτικών δικαστικών μέτρων κοινωνικής άμυνας» (Βασικές αρχές της σοβιετικής ποινικής νομοθεσίας, 1924). Στον ορίζοντα, «η δράση της επανεκπαίδευσης δεν θα είναι πλέον μία απλή νομική συνέπεια της απόφασης που επιβάλλει κυρώσεις για κάποιο αδίκημα αλλά θα γίνει μία εντελώς αυτόνομη κοινωνική λειτουργία ιατρικής και παιδαγωγικής φύσης»¹. Η επίτευξη εντούτοις ενός παρόμοιου σκοπού μοιάζει δύσκολη: «η μεταβολή της διορθωτικής ποινής σε πλήρες μέτρο κοινωνικής άμυνας και επανεκπαίδευσης των κοινωνικά επικίνδυνων ατόμων, απαιτεί ως λύση το καθήκον μιας τεράστιας οργάνωσης»².

Περιμένοντας, φθάνει το δεύτερο στάδιο που σημαδεύεται από την υιοθέτηση των Βάσεων της ποινικής νομοθεσίας της Σοβιετικής Ένωσης και των ομόσπονδων Δημοκρατιών (1958), μέσα από την επιστροφή στο κλασικό ποινικό δίκαιο το βασισμένο στην έννοια της ενοχής και της ποινής και με νομικές τεχνικές οι οποίες πλησιάζουν αρκετά εκείνες των δυτικών χωρών³. Με τη σημαντική, πάντως, διαφορά ότι η ελευθερία δεν απο-

1. Pasucanis, οπ. παραπ., σελ. 170 και 171.

2. Το ίδιο.

3. Piontkovy et Tchkhivkvadze, *Le système pénal soviétique*, εισαγωγή M. Ancel, LGDJ, 1974, και I. Andrejew, *Le droit pénal comparé des pays socialistes*, εισαγωγή M. Ancel, Pedone, 1981.

τελεί την πρωταρχική αξία και ότι, στην προοπτική του σοσιαλιστικού ιδεώδους της ισότητας, το κράτος ελέγχει με αυταρχικό τρόπο το σύνολο των απαντήσεων στο εγκληματικό φαινόμενο.

Σε τελευταία ανάλυση, πέρα από την ιστορική σύγκρουση των δύο τάσεων, απελευθερωτικής και αυταρχικής, αναφαίνονται νέες συμπτώσεις σε διάφορα σημεία του εξισωτικού ρεύματος. Πολλά κινήματα τα οποία δηλώνουν την προσήλωσή τους στη μαρξιστική γραμμή σκέψης, αναρωτώνται για τις συγκεκριμένες συνθήκες ενεργοποίησης των ελευθεριών. Έτσι, η «Νέα εγκληματολογία»¹ υποστήριζε ότι "for us, as for Marx and for other new criminologists, *deviance* is normal - in the sense that men are consciously involved (in the prisons that are contemporary society and in the real prisons) in asserting their human diversity" και αναλαμβάνουν το καθήκον, στη βάση μιας κατεύθυνσης η οποία θυμίζει την απελευθερωτική τάση, όχι να διεισδύουν μέσα στα ποικίλα αυτά προβλήματα αλλά "to create a society in which the facts of human diversity, whether personal, organic or social, are not subject to the power to criminalize". Κατά τον ίδιο τρόπο, στη Νότια Αμερική, η «εγκληματολογία της απελευθέρωσης» αν και δηλώνει ότι συνταυτίζεται με τον ιστορικό υλισμό, ορίζει μια «κριτική θεωρία κοινωνικού ελέγχου» της οποίας το πνεύμα πλησιάζει πολύ εκείνο της απελευθερωτικής τάσης².

1. Taylor, Walton, Young, *The New Criminology, for a social Theory of Deviance*, International Library of Sociology, 1973.

2. L. Aniyar de Castro, *Conocimiento y orden social: criminología como legitimación y criminología de la liberación*, Instituto de criminología, Universidad del Zulia, Maracaibo, 1981· επίσης, *Criminología de la reacción social*, οπ. παραπ.

§ 3.— Το αυταρχικό ρεύμα

Αρχαιότατος κανόνας εσωτερικής οργάνωσης των κρατών ή ακόμα και των κοινωνιών δίχως κράτος, η έννοια της εξουσίας μετατρέπεται σε αξία από τη στιγμή που ενσαρκώνεται στο πρόσωπο του αρχηγού, ο οποίος θεωρείται πως αντιπροσωπεύει μια ανώτερη αρχή από την οποία εξαρτώνται οι υπόλοιπες αξίες, τόσο η ελευθερία όσο και η ισότητα. Υπερβατική αντίληψη, λοιπόν, της εξουσίας στην υπηρεσία της επιθυμίας για ισχύ: ισχύς του έθνους - φασισμός, καταχρηστική μορφή του εθνικισμού - ή της θρησκείας - θεοκρατία.

A— Ο φασισμός, βαθιά ριζωμένος στην ιστορία και σύγχρονος ταυτόχρονα, στηρίζεται στην επιθυμία για ισχύ του έθνους για χάρη της οποίας θυσιάζεται η ελευθερία των μελών του. Αρνείται την ιδέα της υποταγής του κράτους στο δίκαιο και εκτός από την ανεξαρτησία του κράτους από το δίκαιο, ο φασισμός παραδέχεται ρητά την υπεροχή του κράτους το οποίο τοποθετεί πάνω από το δίκαιο. Βέβαια, ο ναζισμός αυτοχαρακτηριζόταν ως «κράτος δικαίου» αλλά με την έννοια του «κράτους το οποίο υφίσταται σύμφωνα με το δίκαιο» ενώ διευκρινιζόταν πως το δίκαιο στη ναζιστική αντίληψη, ταυτιζόταν με την ισχύ και το έθνος. Έτσι, στην απαρίθμηση των στόχων και αρχών του εθνικοσοσιαλιστικού «κράτους δικαίου» δεν υπάρχει θέμα νομιμότητας (προστάτιδας της ελευθερίας) αλλά μόνο ωφελισμού, καθαρότητας της φυλής, του αίματος και της κληρονομικότητας, προστασίας της γερμανικής γης και των αγροτών, του μοναδικού κόμματος, του Führertum, με άλλα λόγια κάθε πράγματος το οποίο μπορεί να

θεμελιώσει την ισχύ του Έθνους¹.

Ρητή παραδοχή, επίσης, και μέσα από το πολιτικό κίνημα φασισμού που θεμελίωσε στην Ιταλία ο Mussolini, το οποίο διακηρύσσει την ολοκληρωτική ισχύ του κράτους - «τα πάντα μέσα από το κράτος, τίποτα εναντίον του κράτους, τίποτα εκτός του κράτους»— ένα κράτος το οποίο καταργεί όλες τις ατομικές ελευθερίες γιατί πλαισιώνει, ελέγχει και διευθύνει το σύνολο της κοινωνικής ζωής: «Παίρνω, έλεγε ο Mussolini, τον άνθρωπο από την κούνια και δεν τον επιστρέφω στον Πάπα παρά μόνο μετά το θάνατό του».

Τα ίδια αυτά θέματα ξαναπαρουσιάζονται και στις σύγχρονες μορφές: έξαρση και συχνά θεοποίηση της εθνικής αξίας, θεωρούμενης ως υπέρτατης αξίας πολιτικής τάξης· θέληση εγκαθίδρυσης ισχυρού κράτους, του οποίου η εξουσία να υπερτερεί από τα ατομικά δικαιώματα και τις ελευθερίες· άμεση ενσωμάτωση και υποταγή του ατόμου στην κοινότητα δομή έντονα συγκεντρωτική και ιεραρχημένη, συχνά στρατιωτική, όπου η εξουσία πηγάζει από ένα μοναδικό αρχηγό.

B— Ο θρησκευτικός ολοκληρωτισμός απ' την πλευρά του στηρίζεται σε μια θεοκρατική βάση με χαρακτηριστικά που συγγενεύουν με τον φασισμό, ο οποίος θεωρεί την ισχύ του έθνους ως ανώτατη αξία. Κατά τον ίδιο τρόπο, ξεκινώντας από την θρησκεία, η οποία θεωρείται ως ανώτατη αξία, εμπλέκει μία δομή έντονα συγκεντρωτική και ιεραρχημένη, όπου η εξουσία πηγάζει από τον θρησκευτικό αρχηγό. Έτσι στο μουσουλμανικό σύστημα, η θρησκεία όχι μόνο τοποθετείται πάνω απ' το δίκαιο αλλά και το δημιουργεί: «η εντολή που δόθηκε

1. V. Toumanov, όπ. παραπ., σελ. 164· επίσης, Donnedieu de Vabres, όπ. παραπ.

στην μουσουλμανική κοινότητα απ' τον Θεό είναι να προστάζει το καλό και να απαγορεύει το κακό· το καλό, όπως και το κακό, μαθαίνονται μόνο από τις πηγές της αποκάλυψης από τις οποίες ο νομοθέτης οφείλει να εμπνέεται»¹. Σ' αυτές τις συνθήκες ο χαλίφης αντιπροσωπεύει την ανώτατη εξουσία και συγκεντρώνει στα χέρια του όλες τις εξουσίες.

Παρόλα αυτά, τα θεμελιακά ανθρώπινα δικαιώματα, κύρια η ελευθερία και η ισότητα, προστατεύονται και η Συνθήκη των ισλαμικών κρατών αναφέρεται σ' αυτά². Πάντως σε περίπτωση σύγκρουσης η θρησκεία υπερτερεί γιατί «η ποινική δικαιοσύνη πέρα απ' όλες τις προσαρμογές που της επιβλήθηκαν από τις αναγκαιότητες της ζωής και τις κοινωνικές σχέσεις και παρά την ελαστικότητα του Ισλάμ, η οποία έχει δεχτεί τόσα εγκώμια, παραμένει κατά βάση μια δικαιοσύνη απόλυτη όπως εκείνη που απορρέει από ένα πανίσχυρο νόμο, απόλυτο και τουλάχιστον μερικά, αμετάβλητο»³.

Με την μορφή είτε του φασισμού είτε του θεοκρατισμού, το αυταρχικό ρεύμα εισάγει πάντοτε στην αντεγκληματική πολιτική μια τάση για ενδυνάμωση του κρατικού ελέγχου στις απαντήσεις στο εγκληματικό φαινόμενο - με μια παράλληλη ενδυνάμωση των εξουσιών της

1. G. Vassalli, "En marge du droit pénal islamique", in *Mélanges Bouzat, Pedone*, 1981, σ. 82. Επίσης Bassiouni, *The Islamic Criminal Justice system*, Oceana Publications, 1982· M. Mostafa, "Principes de droit pénal des pays arabes", LGDJ, 1972· M. El Shakankiri, "Loi divine, loi humaine et droit dans l'histoire juridique de l'Islam", RIDC. 1981. 767.

2. Bassiouni, *οπ. παραπ.*, σελ. 3 επ. "Sources of Islamic Law and the Protection of Human Rights" in *The Islamic Criminal justice system*, κύρια σελ. 20 έως 32, "Human Rights".

3. Vassalli, *οπ. παραπ.*, σελ. 82.

αστυνομίας. Στο μέτρο που η λογική του τείνει προς τον ολοκληρωτισμό, συνοδεύεται συχνά από μια διεύρυνση του πεδίου κρατικής παρέμβασης, άρα, από μια συνέχεια της αντεγκληματικής πολιτικής. Στην υπηρεσία της επιθυμίας για ισχύ του έθνους ή της θρησκείας, η απόλυτη εξουσία που ενσαρκώνεται στο πρόσωπο του αρχηγού επιβάλλει την απόρριψη της αρχής της νομιμότητας. Έτσι κάθε παρέκκλιση, πολιτική ή θρησκευτική, μπορεί να θεωρηθεί ως αδίκημα και να τιμωρηθεί ως τέτοιο. Κατά συνέπεια η αυστηρότητα των κυρώσεων είναι γενικά αυξημένη.

Τελικά, ορισμένες βασικές ιδέες αντεγκληματικής πολιτικής παρουσιάζονται ως εξής: η ελευθερία, η νομιμότητα και η εξουσία προστάζουν ταυτόχρονα τον περιορισμό, περισσότερο ή λιγότερο συγκεκριμένο και περισσότερο ή λιγότερο ευρύ, του εγκληματικού φαινομένου και τη φύση, όπως και την ένταση, των απαντήσεων του κοινωνικού σώματος στο φαινόμενο αυτό. Όμως πρόκειται για την επιφάνεια των πραγμάτων και δεν παύει να ισχύει ότι σε μια δεδομένη χρονική στιγμή της ιστορίας μιας κοινωνίας, η αντεγκληματική πολιτική φαινομενικά μόνο, εξηγείται από την επιρροή του ενός ή του άλλου ιδεολογικού ρεύματος, ακόμα κι αν αυτό είναι κυρίαρχο. Πέρα από το παιχνίδι των αντίθετων ρευμάτων στις πλουραλιστικές κοινωνίες, η αντεγκληματική πολιτική είναι παντού απόρροια πολύ περισσότερων παραγόντων, τόσο πολιτικών όσο και οικονομικών και πολιτιστικών. Απόρροια που ποτέ δεν καθορίζεται, ασαφής ισορροπία, έντονα ποικιλόμορφες εικόνες.

Μήπως αυτό σημαίνει ότι πρέπει να αρνηθούμε μια αντεγκληματική πολιτική που αιώνια αναζητεί τον εαυτό της, έργο φωτογράφων που αποθανατίζουν κάποια στιγμιότυπα όταν ένας ξαφνικός φωτισμός είναι ευνοϊκός;

Τουλάχιστον ας κοιτάξουμε διαφορετικά.

ΤΜΗΜΑ ΙΙΙ

ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟ ΚΟΙΤΑΓΜΑ

Η ιδιαίτερη δομή της αντεγκληματικής πολιτικής

Δηλαδή να κοιτάξουμε κάτι άλλο: όχι μόνο αυτές καθαυτές τις εικόνες αλλά τις γραμμές από τις οποίες είναι φτιαγμένες και σύμφωνα με τις οποίες τα στοιχεία τους ενώνονται και αντιτίθενται. Να ερευνήσουμε λοιπόν, από ποιούς νόμους εξάρτησης και αλληλεγγύης οι γραμμές αυτές, συντιθέμενες, δίνουν την εικόνα που βρίσκει έτσι την ιδιαίτερη μορφή της.

Η προσπάθεια αυτή δεν είναι καινούρια. Και σε κάθε περίπτωση δεν είναι απομονωμένη γιατί εμπνέεται από το γενικό ρεύμα που προκάλεσε απ' τις αρχές του 20ου αιώνα μια αληθινή «επανάσταση» στον τομέα της επιστήμης¹ και της τέχνης². Η αλλαγή συνίσταται στην εγκατάλειψη της κλασικής αρχής της απλοποίησης μέσα στην διπλή υπόστασή της, της διάζευξης-αναγωγής·

1. E. Morin, «Pour la science» I έως IV *Le Monde*, 1 έως 8/1/1982, κύρια ΙΙΙ, «Vivons - nous une révolution scientifique?». *Science avec conscience*, Fayard, 1982.

2. P. Boulez, *Par volonté et par hasard*, Seuil 1975, κύρια σελ. 58 επ. Εν είδει συμπεράσματος: «σε άλλους τομείς, όπως στους επιστημονικούς π.χ., σκεφτόμαστε σύμφωνα με άλλους κανόνες, άλλες αρχές. Είναι αδύνατον να μη γίνει το ίδιο και στη μουσική. Η γλωσσολογία έκανε τεράστια πρόοδο, το μουσικό λεξιλόγιο δεν έκανε συγκρίσιμη πρόοδο. Τώρα είναι η στιγμή να αποφορτίσουμε την μνήμη μας από πολλά πράγματα και να προχωρήσουμε αλλά σε μια στέρραι ιδεολογική βάση». Comp. Foucault, « Pierre Boulez ou l' écran traversé », *Le Nouvel Observateur* 2-8/10/82.

εμπλέκει, επίσης, την υπαναχώρηση της προκαθορισμένης ιδέας¹. Τελικά, οδηγεί στην άρνηση μιας παραδοσιακής εικόνας, καθησυχαστικής γιατί είναι ενοποιημένη και ως εκ τούτου σταθεροποιημένη. Πρόκειται συγκεκριμένα για την «αποδόμηση» του αντικειμένου – αποσταθεροποίηση – και το προβάδισμα της αρχής της συνθετότητας αναλύοντας την οργάνωση, προκαλώντας την αποκάλυψη της εσωτερικής ιδιαίτερης δομής της. Επιστροφή «της» ζωγραφικής στα ιδιαίτερα συστατικά της, τα ορυκτά συστατικά της (επιφάνεια, γραμμή, χρώμα κλπ). Πίνακες του Modrian, για παράδειγμα. Επιστροφή «της» μουσικής στα ιδιαίτερα σύνολα ιεραρχίας και κατανόησης των σχέσεων που τα διέπουν ανεξάρτητα από τα σύμβολα και την σημασία τους². Στη γλωσσολογία, διάκριση ανάμεσα στη θεωρία των γλωσσών, ιστορική και συγκριτική γλωσσολογία, και την θεωρία «της» διαλέκτου, που έχει αντικείμενο «την εσωτερική αξία της γλώσσας»³. Στην ανθρωπολογία, έρευνα του «ατόμου» που φανερώνει αυτή καθαυτή την κοινωνική δομή της συγγένειας ή των μύθων, για παράδειγμα⁴. Στην ψυχιατρική, επίκληση μιας «μεταψυχιατρικής» που θα μελετούσε τη ψυχιατρική επιστήμη και όχι μόνο τις

1. Monod, *Le hasard et la nécessité*, Seuil, 1970, ιδίως σελ. 135 επ. Επίσης, Thom, *Stabilité structurelle et morphogénèse*, Interéditions, 2η έκδ., 1977, ιδίως *La science et l' indéterminisme des phénomènes*, σελ. 1 επ. Πάνω στις διάφορες αντιλήψεις της εξέλιξης που εφαρμόζονται στην αντεγκληματική πολιτική, βλ. παρακάτω, σελ. 260.

2. J. Ingram, *Beyond the Symbolic*, Concert IRCAM, 22/3/82.

3. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, 1974, τ.1, σ. 20.

4. Levi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Plon, 1958. *L' homme nu*, Plon, 1971.

διανοητικές διαταραχές¹. Γενικότερα ακόμα, σχηματίζεται μια «επιστήμη της παιδείας η οποία θεμελιώνει τη θεωρία των συμβολικών δραστηριοτήτων των ανθρώπων»², μια «σημειολογία» ή σημαντική³ με σκοπό να αποκρυπτογραφήσει όλο το σύνολο των σημάτων τα οποία υφαίνουν τον πίνακα όπου βρίσκεται ο άνθρωπος: γλωσσικά σημάδια, ευγένειας, καλλιτεχνικά... καθώς επίσης και νομικά σημάδια.

Πρόκειται για την αποκρυπτογράφηση του συστήματος των σημάτων που λέγεται «αντεγκληματική πολιτική» με σκοπό, κατά παράδοξο τρόπο, να γίνει άπειρη η διαφοροποίηση μέσω ενός σχήματος αυστηρότερου και περισσότερο αφηρημένου. Εγκαταλείπεται, λοιπόν, η ιδέα ότι τα δεδομένα της αντεγκληματικής πολιτικής – το αδίκημα, η παρέκκλιση, η ποινή, η υπευθυνότητα κλπ... – ισχύουν από μόνα τους και είναι αντικειμενικά γεγονότα, ενότητες επιδεκτικές μεμονωμένης θεώρησης. Στην πραγματικότητα, αυτές οι ενότητες δεν ορίζονται παρά μόνο οι μεν σε σχέση με τις δε στα εσωτερικό του συστήματος που τις οργανώνει και κυριαρχεί πάνω σ' αυτές.

Τα δεδομένα αυτά δεν ισχύουν παρά μέσα από το δίκτυο σχέσεων και αντιθέσεων που σχηματίζουν μεταξύ τους και με την προϋπόθεση ότι πρόκειται για ένα δίκτυο κοινό σε κάθε σύστημα αντεγκληματικής πολιτικής. Άρα, για να χαρακτηρίσουμε «κάθε» σύστημα αντεγκληματικής πολιτικής, αυτές οι σχέσεις πρέπει να

1. Marchais, *Les processus psychopathologiques de l'adulte, nouvelle approche clinique en psychiatrie*, Privat, 1981. Πάνω στις «σύγχρονες ψυχοπαθολογικές διαδικασίες» *Encyclopédie médicochirurgicale*, 1982, no 2.

2. Benveniste, *op. cit.* σ. 33.

3. J. Kristeva, *Recherches pour une sémahalyse* (extraits) Seuil, Coll. Points, 1978.

βασίζονται σε αμετάβλητα στοιχεία, σε φαινόμενα τα οποία θα είναι τα ίδια για όλους τους ανθρώπους που ζουν στη κοινωνία και, με την έννοια αυτή, παγκόσμια. Μόνο έτσι θα γίνει φανερό η βαθιά δομή της αντεγκληματικής πολιτικής.

Στο σημείο αυτό παρουσιάζονται οι αντιρρήσεις. Η αμετάβλητη συνισταμένη δεν μπορεί να υπάρχει στις επιστήμες του ανθρώπου εφόσον ο άνθρωπος ποτέ δεν θα είναι «ούτε το ζώο ενός είδους ούτε το αντικείμενο μιας παγκόσμιας έννοιας αλλά, από την στιγμή που εμφανίζεται, είναι η λάμψη ενός γεγονότος»¹ και άρα γίνεται αποδεκτό πως «κάθε άνθρωπος είναι όλοι οι άνθρωποι»². Δεν είναι, όμως, όλο το κοινωνικό σώμα και συνεχίζει να ισχύει ότι κάθε ανθρώπινη δημιουργία ατομικής προέλευσης η οποία γίνεται κοινωνική «χάνει στο δρόμο την ουσία των βασισμένων στην πιθανότητα παραγόντων, που την εμποδίζουν στην αρχή και τους οποίους μπορούσαμε να αποδώσουμε στο χαρακτήρα, στο ταλέντο, στη φαντασία και στις προσωπικές εμπειρίες του δημιουργού της»³. Πιο συγκεκριμένα «μόνο τα δομημένα επίπεδα που στηρίζονται σε κοινές βάσεις θα μείνουν σταθερά ενώ τα επίπεδα των πιθανοτήτων εκδηλώνουν έντονη μεταβλητότητα». Τελικά, στο βαθμό που η ατομική δραστηριότητα μπαίνει στο κοινωνικό σκυρόδεμα «αυτά τα επίπεδα των πιθανοτήτων θα συγκρουθούν μεταξύ τους. Θα χρησιμοποιηθούν επίσης τα μεν εναντίον των δε αποβάλλοντας προοδευτικά από την μάζα του διαλόγου αυτό που θα αποκαλούσαμε κρυστάλλινα μέρη»⁴. Και αν υπάρχει κάποια «παρενέρ-

1. Sartre, *Situation IV*, Gallimard, 1964, σ. 277.

2. Το ίδιο, σελ. 285.

3. Levi-Strauss, *L'homme nu*, *op. cit.*, σελ. 560.

4. Το ίδιο, *Comp. Durkheim, Formes élémentaires de la vie religieuse*, PUF, 5η έκδ. 1968, σ. 633: «η κοινωνία δεν είναι

γεια»¹ βασισμένη σε μια καθαρά ατομική πρωτοβουλία ικανή να προκαλέσει μια απρόβλεπτη μεταβολή του μοντέλου, η ανάλυση θα είναι και πάλι πολύ χρήσιμη για να μετρηθεί με ακρίβεια η επιρροή της στην δομή του συνόλου. Δίχως να εξομοιώνονται οι επιστήμες του ανθρώπου με τις φυσικές επιστήμες, η έρευνα των αμετάβλητων συνισταμένων προσπαθεί να προσφέρει μια χαραμάδα ανάλυσης σ' ένα τομέα όπου πολύ συχνά η άρνηση κάθε ντετερμινισμού οδηγεί στην άρνηση οτιδήποτε σταθερού.

Η προτεινόμενη προσπάθεια δεν αποσκοπεί στο να εξηγήσει τα πάντα, κι' ακόμα λιγότερο να προφητέψει τα πάντα. Προτίθεται να εξηγήσει ό,τι μπορεί να εξηγηθεί και που δεν θα είναι ποτέ «τα πάντα». Καμιά βεβαιότητα στον ορίζοντα αλλά μόνο η συνεχώς ανανεύσιμη αναζήτηση αυτής της τάξης, της οποίας η εμπειρική παρατήρηση αρνείται να παρουσιάσει το μυστικό.

§ 1.— Οι αμετάβλητες συνισταμένες

Στην αντεγκληματική πολιτική οι αμετάβλητες συνισταμένες, παγκόσμια φαινόμενα που είναι τα ίδια για όλους τους ανθρώπους οι οποίοι ζουν στην κοινωνία, μπορούν να συναχθούν από την παρατήρηση πως κάθε

ποτέ το παράλογο ή άλογο όν, ασυνάρτητο και φαντασικό που συχνά παραπονιόμαστε. Αντίθετα, η συλλογική συνείδηση είναι η πιο υψηλή μορφή ψυχικής ζωής γιατί αποτελεί τη συνείδηση των συνειδήσεων. Τοποθετημένη έξω και πάνω από ατομικά και τοπικά ενδεχόμενα, βλέπει τα πράγματα μόνο μέσα από την διαρκή και ουσιαστική μορφή τους που καθορίζει με έννοιες επικοινωνίας».

1. R. Boudon, *Effets pervers et ordre social* PUF, 2η έκδ. 1979.

ανθρώπινη κοινωνία έχει τις αξίες της – ή τους προσανατολισμούς προς τις αξίες – που καθορίζουν τι είναι επιθυμητό και εκφράζουν τις προτιμήσεις της. Επιλεγμένες διαισθητικά από κάθε κοινωνική ομάδα, οι αξίες δεν εξειδικεύονται ούτε στο περιεχόμενό τους ούτε στον τρόπο πραγμάτωσής τους. Έννοιες που επιπλέον κατά κάποιο τρόπο, οι αξίες καθορίζονται στο κοινωνικό πλαίσιο μόνο όταν ενσωματώνονται σε κανόνα¹. Ο κανόνας μπορεί να είναι ανεξάρτητος από κάθε αξία και να αποτελεί μόνο κοινωνική πειθαρχία (κανόνας συμπεριφοράς για τους οδηγούς αυτοκινήτων οι οποίοι υποχρεούνται να κινούνται στη δεξιά ή την αριστερή πλευρά του δρόμου), όμως η αξία δεν πραγματώνεται παρά μόνο μέσα από τον κανόνα που εκφράζει ταυτόχρονα νόμο συμπεριφοράς, επιταγή ή απαγόρευση και την κύρωση αυτού του νόμου. Η κύρωση δεν είναι αναγκαστικά αρνητική – η αποζημίωση είναι κύρωση επίσης – ούτε νομική – κάθε πίεση της κοινωνικής ομάδας για να οδηγήσει τα μέλη της να συμμορφωθούν στους κανόνες της μπορεί να αποτελέσει κύρωση – αλλά είναι μέρος του κανόνα ο οποίος υπάρχει μόνο μέσα από τον υποχρεωτικό χαρακτήρα του².

1. Grzegorzczak, *La théorie générale des valeurs et le droit*, LGDJ 1982.

2. Παραμερίζεται εδώ η έννοια του «επιτρεπτικού κανόνα» που είναι μερικές φορές αποδεκτή (βλ. Jeammaud, *Des oppositions de normes en droit privé interne*, δακτυλογραφημένη διατριβή, Lyon, 1975), για να μείνουμε στην ευθεία έννοια του κανόνα που επιβάλλει κάποια υποχρέωση. Πάνω στις διάφορες ταξινομήσεις των κανόνων, βλέπε Hart, *The Concept of Law*, Oxford, 1961 πρωτεύοντες και δευτερεύοντες κανόνες· Kelsen, *Théorie pure du droit*, Neuchâtel, 1953 (γενικοί και ατομικοί κανόνες, βασικός κανόνας και «θεωρία σε βαθμίδες» του δικαίου)· Toumanov, *Pensée juridique bourgeoise contemporaine*, οπ. παραπ. (νομικοί και κοινωνικοί κα-

Μπορούμε να βεβαιώσουμε, λοιπόν, ότι η κοινωνική ζωή εμπλέκει την υιοθέτηση κοινών κανόνων για την ομάδα. Θα προκαλέσει – και πρέπει μάλλον να προσθέσουμε μαζί με τον Durkheim, χρήσιμα¹ – μια απόρριψη αυτών των κανόνων από ορισμένα μέλη της ομάδας. Εκτός κι αν ονειρευόμαστε μαζί με τους αναρχικούς του 19ου αιώνα την ημέρα που ο κοινωνικός νόμος θα αυτοσυμπληρωθεί μέσα από τον παγκόσμιο αυθορμητισμό. Όνειρο ή εφιάλτης οι αξίες είναι εσωτερικευμένες από όλους σε σημείο που να γίνονται σεβαστές δίχως εξωτερική πίεση της ομάδας πάνω στο άτομο, άρα, δίχως τον κανόνα στο πλαίσιο μιας κοινωνίας παράξενα παγιωμένης όπου ο άνθρωπος θα γινόταν ακριβώς αυτό το «ζώο ενός είδους» που ο Sartre απορρίπτει – ψεύτικη χρυσή εποχή που γίνεται θάνατος της ανθρωπότητας.

A– Η απόρριψη των κανόνων θα κάνει την εμφάνιση της σε κάθε ζωντανή κοινωνία: είτε οι κανόνες είναι, ανεπαρκώς – ή υπερβολικά – ρητοί είτε ο πλουραλισμός

νόνες)· Carbonnier, *Les phénomènes d' internormativité* in *Essai sur les lois*, σελ. 251 επ. (νομικοί και μη νομικοί κανόνες).

1. E. Durkheim, *Règles de la méthode sociologique*, PUF, 18η εκδ. 1973, σελ. 70: «το έγκλημα είναι λοιπόν απαραίτητο· είναι συνδεδεμένο με βασικές συνθήκες κάθε κοινωνικής ζωής αλλά γι' αυτό το λόγο είναι ωφέλιμο γιατί οι συνθήκες με τις οποίες είναι αλληλέγγυο είναι κι' αυτές απαραίτητες για την κανονική εξέλιξη της ηθικής και του δικαίου...άρα, ότι το έγκλημα είναι ένα γεγονός κανονικής κοινωνιολογίας, δεν σημαίνει ότι δεν είναι μισητό. Ούτε ο πόνος διαθέτει τίποτα το επιθυμητό· το άτομο τον μισεί όπως μισεί η κοινωνία το έγκλημα και παρόλα αυτά, ανήκει στην κανονική φυσιολογία... Θα αποχαρακτηρίζαμε λοιπόν περίεργα την σκέψη μας αντί να την παρουσιάζαμε ως απολογία του εγκλήματος».

των κανόνων είναι τέτοιος – υπέρ-αφθονία¹ ή πραγματική αντίθεση των κανόνων² – που το άτομο αναγκαστικά απορρίπτει ένα μέρος τους είτε παρουσιάζεται μια απόσταση ανάμεσα σε κανόνες και αξίες. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, πρέπει να κάνουμε ακόμα τη διάκριση ανάλογα με το αν η απόσταση τοποθετείται στο εσωτερικό της ομάδας – οι αξίες της ομάδας άλλαξαν και οι κανόνες δεν ακολούθησαν – ή στη συνείδηση ενός από τα μέλη της – που δεν δέχεται καμιά αξία (μηδενιστής) ή πριμοδοτεί άλλες αξίες από εκείνες της ομάδας (εξεγερμένος).

Υπάρχει λοιπόν, πάντα, μια απώλεια νομιμότητας του κανόνα, που γίνεται αισθητή σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο και με τρόπο περισσότερο ή λιγότερο συνειδητό και περισσότερο ή λιγότερο συνεκτικό (ο κλέφτης απορρίπτει την ατομική ιδιοκτησία για τους άλλους, όχι αναγκαστικά και για τον εαυτό του). Η συμπεριφορά αυτή παίρνει ιδιαίτερη δύναμη όταν ο απορριπτόμενος κανόνας ενσωματώνει μια αξία, γιατί τότε σημαίνει προσβολή στο σύστημα αξιών της ομάδας, άρα, απειλή για την ομάδα. Απειλή περισσότερο ή λιγότερο σοβαρή ανάλογα αν η απόρριψη εκφράζεται με μια απλή παθητική αντίδραση απόρριψης, δραπέτευσης, αυθόρμητης περιθωριοποίησης ή εκδηλώνεται με ενεργητική αντί-

1. Βλ. Carbonnier, *Les phénomènes de l'internormativité*, όπ. παραπ., και πάνω στα «σχίσματα των κανόνων», «La nature des règles définissant les cas de déviance ou de délinquance et la signification de leur application», in *La théorie de la stigmatisation et la réalité criminologique*, Presses de l' Université d' Aix-en-Provence, 1980, σελ. 73 επ.

2. Βλ. Jeammaud, *Des oppositions de normes en droit privé interne*, όπ. παραπ., κύρια τις θεμελιωθείσες διακρίσεις ανάμεσα σε κανόνες αντιφατικούς, υποδεέστερους, αντίθετους, αντιφατικούς (σελ. 82 επ.).

δραση επίθεσης, η οποία ενέχει μια πρακτική άρνηση του κανόνα – καθαρή και απλή απόρριψη, αρνητική κατά κάποιο τρόπο, του επαναστάτη· θετική άρνηση του νεωτεριστή που αποπειράται, πέρα από την απόρριψή του, να προτείνει άλλους κανόνες.

Μέσα από αυτή την άρνηση κανόνα ο οποίος εκφράζει αξίες, θα μπορούσαμε να δούμε μια «δήλωση ανεξαρτησίας του ατόμου η οποία, αποτελεί κανόνα της δικής της δράσης εις βάρος της γενικής τάξης»¹. Έτσι εμφανίζεται το «εγκληματικό φαινόμενο» αδίκημα ή παρέκκλιση, στο οποίο απευθύνεται η αντεγκληματική πολιτική.

Θεωρώντας ότι μια τέτοια αντίληψη «διαστρέφει τα πάντα και μας καταδικάζει να ανακυκλωνόμαστε» γιατί επιβάλλει, κατά κάποιο τρόπο, ένα στερεότυπο αντεγκληματικής πολιτικής –την «ποινική» πολιτική– ορισμένοι συγγραφείς πρότειναν κάθε συμπεριφορά η οποία θεωρείται ανεπιθύμητη να εκλαμβάνεται ως εκδήλωση μιας «προβληματικής κατάστασης». Η μέθοδος αυτή, ηθελημένα ουδέτερη, αφήνει ανοιχτή την επιλογή των απαντήσεων του κοινωνικού σώματος². Αυτή η μοναδική έκφραση δεν αρκεί, πάντως, για να ληφθεί υπόψη η πραγματικότητα, γιατί καταργεί τη διάκριση μεταξύ του αδικήματος και της παρέκκλισης. Στο αδίκημα –αδίκημα μάλλον παρά έγκλημα, γιατί αυτή η λέξη είναι πιο ουδέτερη και δεν επιβάλλει το ποινικό σύστημα ως μοναδική απάντηση–, η άρνηση των κανόνων αναλύεται σε μια πράξη (ή παράλειψη) συγκεκριμένη, ακριβή, στιγμιαία

1. P. Claudel, «L'orestie d' Eschyle» in *Oeuvres en prose*, Εκδ. Gallimard, Coll. La Pléiade, σ. 418.

2. L.H.C. Hulsman et J. Bernat de Celis, *Peines perdues*, όπ. παραπ., επίσης J. Bernat de Celis «Les grandes options de la politique criminelle: la perspective de Louk Hulsman», όπ. παραπ.

(ανθρωποκτονία, κλοπή, εξύθριση, απάτη, μόλυνση). Ως τέτοιο, αυτό το αδίκημα επιδέχεται έναν συγκεκριμένο ορισμό –αυτό που το ποινικό δίκαιο ονομάζει «συστατικά στοιχεία» του αδικήματος– βασισμένο στην ιδέα μιας ασυμβίβαστης με τους κανόνες της ομάδας συμπεριφοράς. Ασυμβίβαστη, άρα, ικανή να θέσει σε αμφισβήτηση την ομάδα. Ξαναβρίσκουμε σαν ηχώ την προσέγγιση του Durkheim, που θεωρεί ότι το κατασταλτικό δίκαιο εκφράζει την κοινωνική αλληλεγγύη «μέσα απ' ό,τι το ζωτικό διαθέτει». Πράγματι, «οι πράξεις που απαγορεύει και χαρακτηρίζει ως εγκλήματα είναι δύο ειδών: ή εκδηλώνουν άμεσα μια πολύ βίαιη ανομοιογένεια ανάμεσα σ' εκείνον που τις πραγματοποιεί και τη συλλογική μορφή ή αποτελούν επίθεση στο όργανο της κοινής συνείδησης»¹.

Ενώ η λέξη παρέκκλιση μπορεί να προορίζεται για μια κατάσταση όχι αναγκαστικά «επικίνδυνη», –γι' αυτό και η επιλογή της λέξης παρέκκλιση είναι πιο ουδέτερη επίσης–, κατάσταση, συγκεκριμένη η οποία παραπέμπει σε κάποια διάρκεια ή ακόμα και πραγματική μονιμότητα (τα παραδείγματα του κοινωνικού παρασιτισμού που επικαλεσθήκαμε παραπάνω) και η οποία βασίζεται στη συγγενική αλλά διαφορετική έννοια, της μη-συμμόρφωσης με τους κανόνες της ομάδας. Βέβαια, η διάκριση δεν είναι απόλυτη: σύμφωνα με τις έννοιες του διαρκούς και καθ' έξιν αδικήματος, μια κατάσταση που διαρκεί ή μια επανάληψη μεμονωμένων συμπεριφορών ορίζονται νομικά ως αδικήματα· επιπλέον, το μεγαλύτερο μέρος των αδικημάτων αφορούν, περισσότερο ή λιγότερο, συμπεριφορές προγενέστερες της παρέκκλισης.

Τέλος, είναι γεγονός ότι μερικές κοινωνίες δεν κάνουν αυτό τον διαχωρισμό: ολοκληρωτικές κοινωνίες

1. Durkheim, *De la division du travail social*, PUF, 9η έκδ., 1973, σελ.74 επ.

όπου μέσα από τη διαδικασία της «αναλογικής αιτιολόγησης» κάθε παρέκκλιση γίνεται αδίκημα ποινικού δικαίου, ή κοινωνίες δίχως κράτος όπου όλες οι απορριπτικές απέναντι στους κανόνες συμπεριφοράς υπόκεινται στο διαρκές βλέμμα της ομάδας και αποτελούν αντικείμενο ταυτόσημων διαδικασιών ομαλοποίησης. Όμως μια παρόμοια σύγχυση καταλήγει, και στις δύο περιπτώσεις, στον περιορισμό της ελευθερίας των ανθρώπων και την επέκταση του πεδίου επέμβασης της ομάδας. Αντίθετα, η έννοια του αδικήματος η οποία προϋποθέτει την ενοχοποίηση, δηλαδή το συγκεκριμένο ορισμό της συμπεριφοράς που επισύρει την απάντηση της κοινωνικής ομάδας, είναι δικλείδα ασφάλειας για την ελευθερία, «δίχως την οποία θα συγκρουόμαστε παντού με πόρτες κλειστές, με αυτό που οι δημοσιολόγοι ονομάζουν αστυνομικό καθεστώς, ένα καθεστώς όπου η εξουσία προ-απαγορεύει τα πάντα, εκτός αν έχει παραχωρήσει άδειες»¹. Αυτό ισχύει, βέβαια, όταν δεν εισάγεται, παράλληλα, ένας υπερβολικός έλεγχος για κάθε μορφή παρέκκλισης...

Να προσθέσουμε ότι αν η προτεινόμενη διάκριση εκφράζει, συνήθως, δύο συμπεριφορές διαφορετικές – πράξη ασυμβίβαστη με τους κανόνες της ομάδας και κατάσταση μη-συμμόρφωσης στους κανόνες – αυτές οι συμπεριφορές προξενούν και απαντήσεις εξίσου διαφορετικές. Μπορεί να θεωρηθεί ότι και στη μια και στην άλλη περίπτωση η άρνηση των κανόνων μεταφράζεται σε αποδοκιμασία της ομάδας, σε ένταση του κοινωνικού σώματος, σε έναν κόμπο. Κόμπος αγανάκτησης, θυμού, ενεργητικής και επιθετικής εκδήλωσης της αποδοκιμασίας του αδικήματος· ενώ η παρέκκλιση προξενεί

1. Carbonnier, «La nature des règles définissant les cas de déviance ou de délinquance et la signification de leur application», όπ. παραπ.

μια πιο παθητική μορφή: λιγότερο σφιγμένος κόμπος της μη ενσωμάτωσης. Με όρους αντεγκλητικής πολιτικής, η διαδικασία της απάντησης θα είναι, λοιπόν, διαφορετική. Προσανατολισμένη στον κατευναυσμό του θυμού, η απάντηση το αδίκημα θέτει σε κίνηση μια συμμετρική διαδικασία, συγκεκριμένη και ανταλλακτική: ο κόμπος κόβεται – απαγγελία καταδίκης από δικαστήριο, εκδίκηση από το θύμα – και στανιότερα λύνεται – φιλικός διακανονισμός, διαιτησία. Το αντίθετο ακριβώς συμβαίνει με την απάντηση στην παρέκκλιση, τάση για ενσωμάτωση μέσω μιας διαρκούς διαδικασίας έκκρισης, θα έλεγε κανείς: ο κόμπος θα λυθεί αργά με την μύηση του παρεκκλίνοντα στους κανόνες της ομάδας, την εκπαίδευσή του, τη θεραπεία του· σπανιότερα ο κόμπος θα κοπεί θάναυσα και κατασταλτικά (π.χ. χημειοθεραπεία). Είναι, λοιπόν, προφανώς παγκόσμιες οι δυο αυτές συμπεριφορές άρνησης των κανόνων της ομάδας, πράξη ασυμβίβαστη με τους κανόνες – αδίκημα (Α) – και κατάσταση μη συμμόρφωσης στους κανόνες – παρέκκλιση (Π) – θυμίζοντας όμως ότι ο πρώτος όρος, θεωρούμενος και πέρα από την άμεση έννοια του αδικήματος του ποινικού νόμου, δεν επισύρει αναγκαστικά κάποια ποινική απάντηση. Πρέπει να παρατηρήσουμε, επίσης, ότι η διάκριση αυτή δεν εξαιρεί από την ανάλυση και συστήματα αντεγκληματικής πολιτικής τα οποία συγκεντρώνουν τις δυο αυτές έννοιες σε μια και μοναδική, του αδικήματος-παρέκκλισης (ΑΠ).

Β– Η οργάνωση των απαντήσεων αναπτύσσεται με την παρουσία τέτοιων αρνήσεων. Η κοινωνία δεν θα απαντήσει σε όλες τις αρνήσεις, όμως πάντα θα απαντά. Από την στιγμή που η απάντηση αυτή είναι οργανωμένη, δηλαδή εκούσια ή αποδεκτή και σε κάθε περίπτωση κωδικοποιημένη από την κοινωνία πρόκειται για «αντεγκληματική πολιτική». Και εδώ ακόμα το φαινόμενο

μοιάζει παγκόσμιο εκτός κι αν φαντασθούμε μια κοινωνία η οποία αποδέχεται το χάος, δηλαδή την ίδια της την αποσύνθεση σιωπώντας πλήρως στις αρνήσεις των κανόνων της.

Βέβαια, η κοινωνική απάντηση παίρνει πολλές μορφές. Οι διαφοροποιήσεις της προσανατολίζονται, εντούτοις, γύρω από ένα συγκεκριμένο άξονα που εκφράζεται μέσα από δυο μεγάλες τάσεις: κρατική τάση, η οποία παραπέμπει σε μια απάντηση ανειλημμένη από το κράτος: τάση κοινωνικού τύπου, δηλαδή απάντηση ανειλημμένη από την ίδια την κοινωνική ομάδα, απάντηση που μπορεί να την ενεργοποιήσει το ίδιο το θύμα ή οποιοσδήποτε άλλος, με την προϋπόθεση ότι δεν προέρχεται από την αυθόρμητη διαδικασία ενός μόνο μέλους της ομάδας αλλά ότι είναι αποδεκτή από αυτήν αποτελώντας μέρος του κοινού τελετουργικού και ανήκει, άρα, σε μια «πολιτική» όπως την ορίσαμε παραπάνω.

Απέναντι στους δυο παγκόσμιους τύπους άρνησης των κανόνων – αδίκημα και παρέκκλιση (Α και Π και ενδεχόμενα ΑΠ) – διαμορφώνονται λοιπόν, αυτοί οι παγκόσμιοι τύποι απαντήσεων του κοινωνικού σώματος – κρατική απάντηση (Κα) και απάντηση κοινωνικού τύπου (Ακ). Έτσι σχηματίζεται πέρα από την πρώτη διαφοροποίηση, ένας σκληρός πυρήνας – «άτομο» της αντεγκληματικής πολιτικής – που δεν αποτελείται μόνο από εικόνες (περιεχόμενο του αδικήματος ή της παρέκκλισης, περιεχόμενο της απάντησης στο αδίκημα ή στην παρέκκλιση) αλλά από σχέσεις ανάμεσα στα σημεία αυτά της παγκοσμιότητας.

§ 2.– Οι σχέσεις.

Αναφαίνονται τέσσερις βασικές σχέσεις:

- αδίκημα – κρατική απάντηση (Α-Κα).
- αδίκημα – απάντηση κοινωνικού τύπου (Α-Ακ),
- παρέκκλιση – κρατική απάντηση (Π-Κα),
- παρέκκλιση – απάντηση κοινωνικού τύπου (Π-Ακ).

Αν το αδίκημα και η παρέκκλιση συνενούνται σε μια έννοια του αδικήματος-παρέκκλισης (ΑΠ) τότε αναφαίνονται μόνο δυο σχέσεις:

- αδίκημα παρέκκλιση – κρατική απάντηση (ΑΠ – Κα)
- αδίκημα παρέκκλιση – απάντηση κοινωνικού τύπου (ΑΠ – Ακ).

Η ανάλυση της αντεγκληματικής πολιτικής σε βασικές σχέσεις δεν αρκεί για να φανερώσει όλο τον πλούτο των παρατηρούμενων γεγονότων. Είναι, λοιπόν, απαραίτητο να λάβουμε υπόψη μας, επίσης, τη διαδικασία παραγωγής σύμφωνα με την οποία κάθε βασική σχέση αναλύεται σε παράγωγες σχέσεις.

Α– Οι βασικές σχέσεις έχουν διαφορετικό περιεχόμενο. Με την σχέση αδίκημα – κρατική απάντηση (Α – Κα) συνδέονται το ποινικό σύστημα καθώς επίσης και άλλες κρατικές τεχνικές, τεχνικές διοικητικού δικαίου (διοικητική κύρωση) αστικού δικαίου (επανόρθωση) ή μεσολαθητικές τεχνικές ελεγχόμενες από το κράτος

1. Με την έννοια αυτή μπορούμε να πούμε ότι οι βασικές σχέσεις είναι «επαναλαμβανόμενες» παρέχοντας τη δυνατότητα σε κάποιο στοιχείο η σχέση να «επανεμφανιστεί άπειρες φορές προς την ίδια κατεύθυνση» βλ. N. Buwet, *Introduction à la grammaire générative*, Plon, 1967, σελ. 48, όπως παραπέμπεται από τον G. Timsit, *Modèles, structures et stratégies de l'administration*, όπ. παραπ.

(διαιτησία βάσει δικαστικής απόφασης, συμφιλίωση εφόσον ο μεσολαβητής ορίζεται ή ελέγχεται από το κράτος).

Η σχέση αδίκημα – απάντηση κοινωνικού τύπου (Α – Ακ) αντιπροσωπεύει είτε μια απάντηση καθαρά κοινοτική ή διαμαρτυρίας της κοινωνικής ομάδας (απόρριψη, εκδίκηση ή διαμεσολάβηση ασκούμενη από την ομάδα) είτε αντιπροσωπεύει μια σωματειακή απάντηση του επαγγελματικού περιβάλλοντος (πειθαρχική κύρωση) είτε μια ατομική απάντηση του θύματος (αυτοάμυνα) εφόσον γίνεται αποδεκτό από το τελετουργικό της ομάδας.

Όσο για τη σχέση παρέκκλιση – κρατική απάντηση (Π – Κα) επικαλείται διάφορες μορφές κοινωνικού ελέγχου της παρέκκλισης που ασκούνται υπό τον έλεγχο των δικαστικών ή αστυνομικών αρχών ή κατά τρόπο αυτόνομο από κρατικές υπηρεσίες ιατρικο-κοινωνικού χαρακτήρα: υπηρεσίες επιτηρούμενης εκπαίδευσης, περιφερειακή Διεύθυνση υγειονομικής και κοινωνικής δράσης, ειδικευμένες νοσοκομειακές υπηρεσίες ή επιφορτισμένες με τη θεραπεία των τοξικομανών, αλκοολικών, ψυχασθενών, αναπήρων...

Η τελευταία σχέση, παρέκκλιση – απάντηση κοινωνικού τύπου (Π – Ακ) επικαλείται ελαφρότερες μορφές οι οποίες αποσκοπούν στη μύηση του ατόμου στους κανόνες της ομάδας (εκπαίδευση από την οικογένεια, το σχολείο ή ακόμη το κοινωνικό ή επαγγελματικό περιβάλλον), ενώ μπορεί να παρατηρηθεί μια μετατροπή της σχέσης σε κρατική απάντηση στην παρέκκλιση (Π – Κα) από την στιγμή που το κράτος ασκεί έλεγχο πάνω στην οικογένεια, το σχολείο το κοινωνικό ή επαγγελματικό περιβάλλον.

Παρατηρούμε ότι στους τέσσερις τύπους σχέσεων η απάντηση μπορεί να τοποθετηθεί «a priori» και να αποτελέσει μια μορφή πρόληψης του εγκληματικού φαινο-

μένου: η κρατική απάντηση στο αδίκημα μπορεί να είναι πρόληψη μέσα από την απειλή μιας ποινής, ενώ η απάντηση κοινωνικού τύπου στο αδίκημα μπορεί να πάρει επίσης προληπτική μορφή στην περίπτωση της αυτοάμυνας του θύματος το οποίο χρησιμοποιεί προστατευτικά μέσα. Επίσης, οι απαντήσεις στην παρέκκλιση μπορούν να είναι πρόληψη της παρέκκλισης ή αντίδραση στην παρέκκλιση και πρόληψη στο αδίκημα.

Μετά από αυτά, η εμπειρική παρατήρηση μας υποχρεώνει να προσθέσουμε κάποια διορθωτικά στοιχεία – συγκεκριμενοποιήσεις ή συμπληρώσεις – στην παρουσίαση αυτή.

Από τη μία πλευρά, υπάρχουν καταστάσεις, που συνδέονται με περισσότερες σχέσεις. Έτσι, όταν ο ποινικός δικαστής επιλαμβάνεται μιας άδικης πράξης και παραπέμπει τον κατηγορούμενο σε μια υπηρεσία κοινωνικού ελέγχου (ανήλικοι, τοξικομανείς, αλκοολικοί), η σχέση αδίκημα – κρατική απάντηση (Α – Κα) γίνεται παρέκκλιση – κρατική απάντηση (Π – Κα), το ίδιο συμβαίνει και σε μια ακραία περίπτωση, στα όρια των τεσσάρων σχέσεων, της αστυνομικής πρακτικής των συστάσεων: μη αναγνωρισμένη από το κράτος πρακτική, τουλάχιστον στην Γαλλία¹, χρησιμοποιείται όμως από την αστυνομία, τον κατ' εξοχήν κρατικό θεσμό, ως απάντηση σε συμπεριφορές που συνδέονται τόσο με το αδίκημα όσο και με την παρέκκλιση.

Από την άλλη, ορισμένα μέτρα τοποθετούνται έξω από τις παραπάνω σχέσεις: μέτρα γενικής πρόληψης ενσωματωμένα στην κοινωνική πολιτική (αγώνας κατά

1. H. Souchon, *De l'exercice du pouvoir discrétionnaire par les organes de police, analyse comparative de la pratique policière de l'admonestation, France, Québec, Royaume – Uni*, Recherche Ministère de la Justice et de l'Intérieur, δακτυλογρ. εισήγηση 1981.

της ανεργίας, βελτίωση της κατοικίας κλπ) τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη γιατί μερικές φορές τα επικαλείται η αντεγκληματική πολιτική, αλλά τα οποία αποτελούν, όμως, και «φυσικά σύνορα»¹. Καθοδηγούν, παρόλα αυτά, τη διαδικασία των απαντήσεων κοινωνικού τύπου στην παρέκκλιση εφόσον συχνά καθορίζουν την κοινωνικοποίηση μέσα στην οικογένεια, το σχολείο ή το κοινωνικο-επαγγελματικό περιβάλλον) και γενικότερα, διευκολύνουν, ενδυναμώνουν ή προκαλούν την μετατροπή των σχέσεων αυτών, όπως και την εμφάνιση η εξαφάνιση ορισμένων παράγωγων σχέσεων.

B— Οι παράγωγες σχέσεις πρέπει να παρουσιαστούν μέσα από δύο είδη παραγωγής.

Πρώτα, η γραμμική παραγωγή², η οποία συνίσταται στην ανάλυση της βασικής σχέσης σε σχέσεις που να εμπλέκουν υπηρεσίες ίδιου τύπου, με εκείνον της βασικής σχέσης. Οι παράγωγες σχέσεις που αναφέρονται μ' αυτόν τον τρόπο πληρούν ταυτόσημες λειτουργίες και υποκαθίστανται η μια στην άλλη. Έχουν λοιπόν τον χαρακτήρα *εναλλακτικών σχέσεων*.

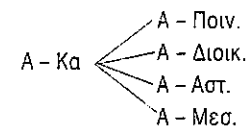
Αντίθετα, η δεύτερη διαδικασία παραγωγής ξεκινώντας από μια βασική ή εναλλακτική σχέση, παραπέμπει στην εμφάνιση παράγωγων σχέσεων οι οποίες πληρούν η καθεμιά ξεχωριστές λειτουργίες και μπορούν να συνενώσουν τις εμπλεκόμενες στην βασική σχέση αρμοδιότητες με αρμοδιότητες διαφορετικού τύπου (π.χ. να συνδέσουν αρμοδιότητα κοινωνικού τύπου ενώ η βασική σχέση είναι κρατικού τύπου). Η παραγωγή γίνεται

1. M. Ancel, *οπ. παραπ.* Με την ίδια έννοια, G. Levasseur, *οπ. παραπ.* (APC, no 3).

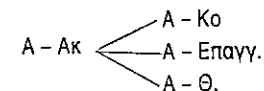
2. Η «συνταγματική» παραγωγή, βλ. G. Timsit, *La science administrative d' hier à demain... et après-demain...*, *οπ. παραπ.*

λοιπόν σε κύκλο¹, γύρω από την σχέση-μητέρα, βασική ή εναλλακτική. Αυτή μοιάζει να είναι το κέντρο του δικτύου παράγωγων σχέσεων που δεν υποκαθίστανται η μια στην θέση της άλλης αλλά συρρέουν και αλληλοσυμπληρώνονται και είναι λιγότερο ή περισσότερο εμπλουτισμένες ανάλογα με τον βαθμό συνθετότητας του συστήματος, άρα *συμπληρωματικές σχέσεις*.

Οι *εναλλακτικές σχέσεις* μπορούν να αναφανούν στη βάση μιας οποιαδήποτε βασικής σχέσης από την οποία παράγονται γραμμικά. Έτσι η βασική σχέση αδίκημα – κρατική απάντηση (A – Ka) μπορεί να εκφραστεί μέσω του ποινικού συστήματος (A – Ποιν.) ή του διοικητικού σύστηματος (A – Διοικ.), του αστικού (A – Ασ.) ή της μεσολάβησης (A – Μεσ.). Η διαδικασία μπορεί να σχηματιστεί λοιπόν ως εξής:



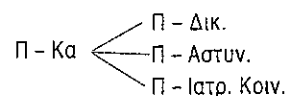
Κατά τον ίδιο τρόπο, η σχέση αδίκημα – απάντηση κοινωνικού τύπου (A – Ak) μπορεί να εκφραστεί, όπως είδαμε, με απάντηση της ίδιας της κοινωνικής ομάδας (A – Ko), του επαγγελματικού περιβάλλοντος (A – Επαγ.) ή του θύματος (A – Θ). Από εκεί και το σχήμα:



Όσον αφορά την σχέση παρέκκλιση – κρατική απάντηση (Π – Ka), παρουσιάζει, ανάλογα αν ελέγχεται από

1. Η «παραδειγματική» παραγωγή, G. Timsit, *οπ. παραπ.*

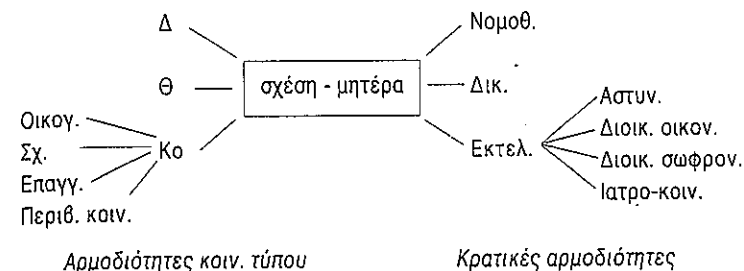
τον δικαστή (Π – Δικ.), την αστυνομία (Π – Αστυν.) ή ανήκει άμεσα στην αρμοδιότητα των υπηρεσιών με κοινωνικο-ιατρικό χαρακτήρα (Π – Ιατρ. κοιν.), τρεις βασικές μεταβλητές. Από εκεί και το σχήμα:



Αντίθετα, η σχέση παρέκκλιση – απάντηση κοινωνικού τύπου (Π – Ακ) στηρίζεται στην μύηση του ατόμου στους κανόνες, που την αναλαμβάνουν από κοινού η οικογένεια, το σχολείο, το επαγγελματικό περιβάλλον και ευρύτερα, το κοινωνικό περιβάλλον. Δημιουργεί, λοιπόν, μέσα από μια κυκλική διαδικασία παραγωγής, συμπληρωματικές σχέσεις.

Ενώ οι εναλλακτικές σχέσεις παράγονται πάντα ευθέως από βασικές σχέσεις, οι συμπληρωματικές σχέσεις μπορούν να εμφανισθούν είτε πάνω σε μια βασική σχέση είτε σε μια εναλλακτική ανάλογα με τον βαθμό συνθετότητας του συστήματος. Επιπλέον συγκεντρώνουν δίχως διάκριση αρμοδιότητες κρατικές ή κοινωνικού τύπου στην σχέση-μητέρα, όποια κι' αν είναι η μορφή της, κρατική ή κοινωνικού τύπου. Παίζουν, λοιπόν, σημαντικό ρόλο στην ανάλυση των χαρακτήρων ενός δεδομένου συστήματος γιατί επιτρέπουν να ληφθεί υπόψη το σύνολο των σχέσεων που θεμελιώνονται σε κάθε σύστημα αντεγκληματικής πολιτικής: σχέσεις με δικαιοδοσίες κοινωνικού τύπου που είναι ο βασικός ενδιαφερόμενος, με τον δράστη του αδικήματος ή της παρέκκλισης (Δ), ενδεχόμενα το θύμα (Θ) την κοινωνική ομάδα (Κο), που εκφράζεται πιθανόν μέσα από την οικογένεια (Οικ.), το σχολείο (Σχ), το επάγγελμα (επαγγ.), το κοινωνικό περιβάλλον (κοιν. περ.). Σχέσεις με κρατικές δικαιοδοσίες που χαρακτηρίζονται από τις λειτουρ-

γίες τους, νομοθετική λειτουργία (Νομοθ.), δικαστική (Δικ.), και εκτελεστική (εκτελ.), αυτή η τελευταία διαφοροποιείται ανάλογα αν υπεισέρχεται η αστυνομία (Αστυν.), η οικονομική διοίκηση (Διοικ. οικον.), η σωφρονιστική διοίκηση (Διοικ. σωφρ.) ή οι ιατρο-κοινωνικές υπηρεσίες (Ιατρ. κοιν.). Όποια κι αν είναι η σχέση – μητέρα (βασική ή εναλλακτική, κρατικού ή κοινωνικού τύπου), αυτές οι συμπληρωματικές σχέσεις, ανάλογα με τον βαθμό έντασής τους (+ +/ +/_/ο) θα τοποθετηθούν κυκλικά γύρω της σύμφωνα με ένα ταυτόσημο πάντα σχήμα.



Έτσι, από την ύπαρξη δύο παγκόσμιων τύπων άρνησης των κανόνων της κοινωνικής ομάδας (αδίκημα και παρέκκλιση) και από τις απαντήσεις (απάντηση κρατική και κοινωνικού τύπου), απορρέουν τέσσερις βασικές σχέσεις και κάποιος αριθμός παράγωγων σχέσεων (εναλλακτικές και συμπληρωματικές)¹.

1. Θα κάνουμε σύγκριση με λίγο διαφορετική προσέγγιση ιδίως γιατί το αδίκημα δεν διακρίνεται από την παρέκκλιση όπως προτείνει ο D. Black, *The Behavior of Law*, Academic Press, N. York, 1976, που περιγράφει τέσσερις τύπους κοινω-

Η πρότασή μας είναι να ερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι διάφορες αυτές σχέσεις οργανώνονται μεταξύ τους για να σχηματίσουν τα μοντέλα της αντεγκληματικής πολιτικής I, μοντέλα προφανώς αφηρημένα, σε καθαρή κατά κάποιο τρόπο κατάσταση και τα οποία δεν ανευρίσκονται τα ίδια στην καθημερινή πραγματικότητα· μοντέλα χρήσιμα παρόλα αυτά – αν και απαραίτητα – στο μέτρο που αποτελούν ένα συγκεκριμένο σημείο αναφοράς, ένα εργαλείο ανάλυσης τέτοιου ή άλλου συστήματος αντεγκληματικής πολιτικής βιωμένο στον χώρο και τον χρόνο. Σημείο αναφοράς επίσης για να κατανοήσουμε τα ρεύματα αντεγκληματικής πολιτικής II, τα οποία έχουν προκληθεί από μια δυναμική εσωτερική και εξωτερική ταυτόχρονα και τα οποία δεν είναι παρά η μετατροπή ενός μοντέλου σε άλλο.

νικού ελέγχου ξεκινώντας από έναν πίνακα διπλής εισόδου:

	Penal	Compensatory	Therapeutic	Conciliatory
Standart	Prohibition	Obligation	Normality	Harmony
Problem	Guilt	Debt	Need	Conflict
Initiation of case	Group	Victim	Deviant	Disputants
Identity of deviant	Offender	Debtor	Victim	Disputant
Solution	Punishment	Payment	Help	Resolution

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ ΤΑ ΜΟΝΤΕΛΑ

«Κανείς δεν μπορεί ν' αρχίσει ένα
ποίημα δίχως μόριο σφάλματος πάνω του
και πάνω στον κόσμο, δίχως ίχνος
αθωότητας στις πρώτες λέξεις»

René Chat, *Les Matinaux*

Πρέπει να συμφωνήσουμε ότι κάθε μοντέλο είναι καταρχήν εσφαλμένο. Με την συγκεκριμένη έννοια της επιστημονικής τεχνικής της σχηματικής αναπαράστασης ενός αντικειμένου ή μιας διαδικασίας, το μοντέλο είναι πράγματι εξ ορισμού, μια προσέγγιση του παρατηρούμενου αντικειμένου. Πάντα θα υπάρχει μια απόσταση ανάμεσα στο αντικείμενο και το μοντέλο. Διαφορετικά το δεύτερο θα ήταν ταυτόσημο του πρώτου... και θα έχανε την ιδιότητά του ως μοντέλου.

Όμως η χρησιμότητα της σχηματικής αναπαράστασης –αφού έγινε ρητά αποδεκτό ότι κάθε μοντέλο είναι ανασκευαστό– στηρίζεται σ' αυτή την αδυναμία. Απλουστευτικό, το μοντέλο επιτρέπει τη συγκεφαλαίωση της επεξεργασμένης ύλης και την αποφυγή των υπερβολικά μονόπλευρων αφαιρέσεων· παραπλήσιο, εμπεριέχει το σπόρο της ανασκευαστότητάς του και επιτρέπει κατ' αυτό τον τρόπο στη γνώση να προχωρήσει· αφηρημένο, ερευνά τη ζωή στη συγκεκριμένη ποικιλομορφία της και επιχειρεί να την αποκολλήσει από τον αυτοματισμό της καθημερινότητάς της. Οφείλει, ακόμα, να σέβεται ορισμένους κανόνες: της λογικής συνάφειας (κριτήριο εσωτερικού κύρους) και συμβατότητας με την πραγματικότητα (εξωτερικό κύρος). Με άλλα λόγια, η δημιουρ-

γία του μοντέλου προϋποθέτει την επεξεργασία ενός σχήματος όσο το δυνατόν κοντινού στην πραγματικότητα, υπακούοντας ταυτόχρονα σ' ένα στοιχειώδη νόμο σύνθεσης.

Στην αντεγκληματική πολιτική, το προτεινόμενο σχήμα εξαρτάται από τις τέσσερις βασικές σχέσεις (αδίκημα-κρατική απάντηση, αδίκημα-απάντηση κοινωνικού τύπου, παρέκκλιση-κρατική απάντηση, παρέκκλιση-απάντηση κοινωνικού τύπου) και εκφράζεται ως εξής:

A – Ka
A – Ak
Π – Ka
Π – Ak

Πρέπει να προσθέσουμε, ακόμα, σ' αυτό το βασικό σχήμα, το συνηρημένο σχήμα, περιορισμένο σε δύο σχέσεις από την στιγμή που οι έννοιες του αδικήματος και της παρέκκλισης βρίσκονται συγκεχυμένες σε μια μοναδική έννοια, του αδικήματος παρέκκλισης:

ΑΠ – Ka
ΑΠ – Ak

Η επεξεργασία των μοντέλων στη βάση αυτών των σχημάτων ισοδυναμεί με την έρευνα της αρχής σύμφωνα με την οποία οργανώνονται οι βασικές σχέσεις (καθότι οι παράγωγες σχέσεις παρεμβαίνουν μόνο κατά τη δημιουργία των μεταβλητών).

Άρα η αρχή αυτή φαίνεται αρκετά απλή. Στηρίζεται στην ιεραρχία των σχέσεων. Μερικές είναι προνομioύχες ή κυρίαρχες (θα τις υποδείξουμε με το σήμα +) άλλες πιο αδύναμες, περιορισμένες ή απούσες (σήμα -). Παρατηρείται, πράγματι ένα φαινόμενο κυριαρχίας ανάμεσα στις κρατικές και κοινωνικού τύπου μορφές,

που μερικές φορές φθάνει μέχρι την εξαίρεση: αν η σχέση A – Ka είναι ισχυρή, η σχέση A – Ak θα είναι αδύναμη και αντίστροφα· το ίδιο ισχύει για τις σχέσεις Π – Ka και Π – Ak. Αυτό ισχύει για μια συγκεκριμένη συμπεριφορά –αυτό το αδίκημα, για παράδειγμα, που τελέστηκε αυτή τη χρονική στιγμή από αυτό το πρόσωπο– γιατί είναι προφανές ότι οι απαντήσεις διαφοροποιούνται για κάθε κατηγορία αδικημάτων ή παρεκκλίσεων: μια κλοπή θα μείνει άγνωστη, μια άλλη θα δώσει λαβή για εκδίκηση, μια τρίτη για ποινικές κυρώσεις, μια τέταρτη θα επισύρει την αποκατάσταση του θύματος, κλπ. Είναι πράγματι φανερό ότι στο επίσημο μοντέλο αντεγκληματικής πολιτικής –όπως το ορίζει το ισχύον δίκαιο– υπερτίθενται πάρα πολλά μοντέλα προερχόμενα από την πρακτική.

Ισχύει, πάντως, ότι μια συγκεκριμένη συμπεριφορά, ορισμένη χωροχρονικά, θα αντιμετωπιστεί σύμφωνα με ένα μοναδικό μοντέλο. Στο σημείο αυτό γίνεται φανερό το φαινόμενο της κυριαρχίας: στην περίπτωση μιας κλοπής η οποία αποτελεί αντικείμενο κρατικής απάντησης, δηλαδή ποινικής δίκης ή κρατικής διαδικασίας συμφιλίωσης, η απάντηση κοινωνικού τύπου θεωρείται, φυσικά, εξαιρετέα και δεν θα υπάρξει ούτε εκδίκηση από την πλευρά του θύματος ούτε φιλικός διακανονισμός με τη μεσολάβηση της ομάδας. Κατά τον ίδιο τρόπο η έλλειψη κοινωνικού τύπου μήσης του ατόμου στους κανόνες της ομάδας προκαλεί συχνότατα μια κρατική απάντηση στην παρέκκλιση: ο τοξικομανής θα τοποθετηθεί έτσι σε ειδικευμένο κατάστημα εφόσον το οικογενειακό, επαγγελματικό και κοινωνικό περιβάλλον του δεν πρόσφερε απάντηση στην «κατάσταση μη συμμόρφωσής» του.

Είναι δυνατόν να παρουσιαστούν, βέβαια, και διαστρεβλωτικά φαινόμενα, τα οποία επισύρουν και μια νέα κρατική απάντηση η οποία θα τοποθετηθεί πάνω

στην παραδοσιακή απάντηση κοινωνικού τύπου: παρατηρούνται περιπτώσεις όπου ο φόνος, για παράδειγμα, αποτελεί ταυτόχρονα αντικείμενο μιας ποινικής δίκης (κρατική απάντηση) και μιας αντίδρασης ιδιωτικής εκδίκησης στην οικογένεια του θύραστη (απάντηση κοινωνικού τύπου). Πρέπει να υπάρχει μάλλον στις περιπτώσεις αυτές, μια πρόσκαιρη διαταραχή η οποία προξενείται από μια δρομολογημένη τάση αντεγκληματικής πολιτικής και την εμφάνιση άτυπων «μεταβατικών» μοντέλων που οφείλονται στην βραδύτητα του μοντέλου (βλ. παρακάτω, σ. 266).

Είναι, επίσης, πιθανόν οι κρατικές απαντήσεις να επισύρουν συνέπειες απόρριψης από την πλευρά της ομάδας: απόρριψη του καταδικασμένου μετά την αποφυλάκισή του ή του παρεκκλίνοντα μετά την έξοδό του από εξειδικευμένο κατάστημα. Όμως το μοντέλο αναφοράς δεν διαφοροποιείται σημαντικά. Πρόκειται για δευτερεύουσες, μόνο, συνέπειες που συνδέονται, προφανώς, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μοντέλου αναφοράς (βαθμός «ελεγχιμότητας») δίχως να καταστρέφουν, παρόλα αυτά την ίδια του την δομή.

Θα συγκρατήσουμε, λοιπόν, αυτό το πρώτο φαινόμενο κυριαρχίας ανάμεσα σε κρατικές σχέσεις και σχέσεις κοινωνικής μορφής ως θεμελιώδη νόμο σύνθεσης των μοντέλων της αντεγκληματικής πολιτικής.

Ξεκινώντας από αυτόν το νόμο σύνθεσης δημιουργούνται τα εξής τέσσερα μοντέλα:

$A - K_a +$	$A - K_a -$	$A - K_a +$	$A - K_a -$
$A - A_k -$	$A - A_k +$	$A - A_k -$	$A - A_k +$
$\Pi - K_a +$	$\Pi - K_a -$	$\Pi - K_a -$	$\Pi - K_a +$
$\Pi - A_k -$	$\Pi - A_k +$	$\Pi - A_k +$	$\Pi - A_k -$
(1)	(2)	(3)	(4)

Σύμφωνα με το πρώτο μοντέλο, το σύστημα αντεγ-

κληματικής πολιτικής είναι καθαρά κρατικό. Το μοντέλο αυτό θα το ονομάσουμε *Αυταρχικό κράτος* (K_1) εφόσον και η παρέκκλιση αντιμετωπίζεται όπως και το αδίκημα με τη κυρίαρχη κρατική απάντηση. Αυταρχικό και όχι απολυταρχικό, στο μέτρο που παραμένει αποδεκτή η διάκριση ανάμεσα στις δυο έννοιες του αδικήματος και της παρέκκλισης, γεγονός που εμπλέκει, τουλάχιστον για την απάντηση στο αδίκημα, μια κάποια έλλειψη συνέχειας της ασκούμενης από το κράτος πίεσης.

Αντίστροφα, το δεύτερο μοντέλο είναι κοινωνικού τύπου στις απαντήσεις του. Εντούτοις, ενυπάρχει η διάκριση ανάμεσα σε αδίκημα και παρέκκλιση η οποία, αν υποθέσουμε ότι οριοθετεί την ασυμβίβαστη με τους κανόνες της ομάδας πράξη (αδίκημα), σε σχέση με την κατάσταση μη-συμμόρφωσης (παρέκκλιση), φαίνεται να επικαλείται μια οργάνωση κρατικού τύπου. Για το λόγο αυτό ονομάζουμε το μοντέλο αυτό και *Περι-κρατική κοινωνία* (K_{01}) γιατί παρατηρείται, ενόψει της κρατικής αποτυχίας, η ανάληψη από την αστική κοινωνία της ευθύνης του εγκληματικού φαινομένου με βάση μια διαδικασία αντιγραφμένη από την κρατική, και άρα η απάντηση κοινωνικού τύπου δεν αποτελεί παρά υποκατάστατο στην κρατική απάντηση.

Στην συνέχεια τα μικτά μοντέλα, 3 και 4, επικαλούνται την ιδέα ενός «κράτους-κοινωνία», όπου το κράτος δεν επιβάλλει τον προσανατολισμό και τον έλεγχο όλων των απαντήσεων στο εγκληματικό φαινόμενο αλλά αφήνει μερικές από αυτές στην κοινωνία. Στην πραγματικότητα, η μικτή αυτή αντίληψη δεν γίνεται κατανοητή παρά μόνο με την μορφή του μοντέλου 3, σύμφωνα με το οποίο το κράτος παρεμβαίνει στην περίπτωση αδικήματος και δέχεται μια απάντηση με κυρίαρχο το κοινωνικό στοιχείο στην περίπτωση της παρέκκλισης, μικτό μοντέλο ενός *κράτους - φιλελεύθερη κοινωνία* (KK_{01}). Αντίθετα, το μοντέλο 4, δύσκολα μπορεί να γίνει αντι-

ληπτό –και δεν αντιστοιχεί, οπωσδήποτε, σε κανένα υπαρκτό μοντέλο– γιατί επικαλείται την παράδοξη κατάσταση ενός κράτους, το οποίο ενώ παραδέχεται τη διάκριση ανάμεσα σε παρέκκλιση και αδίκημα, θα αδιαφορούσε για το πρώτο και θα επεφύλασσε απάντηση μόνο για την παρέκκλιση. Σε ένα τέτοιο σύστημα, λοιπόν, το κράτος αδιαφορεί για την *ασυμβίβαστη με τους κανόνες* της ομάδας πράξη, την οποία εγκαταλείπει στην εκδίκηση ή την μεσολάβηση της ομάδας, ενώ αντιμετωπίζει την *κατάσταση μη συμμόρφωσης* που συνιστά η παρέκκλιση (δίχως όμως να περιλαμβάνει και την προξενούμενη από το αδίκημα παρέκκλιση γιατί τότε θα υπήρχε συνύπαρξη των δύο εννοιών σε μια και μοναδική, του αδικήματος - παρέκκλιση (βλέπε παρακάτω). Ένα τέτοιο μοντέλο, που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε Κράτος – κοινωνία ιατροκοινωνική (KK_{οι2}) αναφέρεται μόνο ενδεικτικά εδώ. Η εξαίρεσή του από το πεδίο παρατήρησης της αντεγλημματικής πολιτικής υπακούει προφανώς σ' ένα δεύτερο κανόνα, σύμφωνα με τον οποίο η κρατική απάντηση απευθύνεται κατά προτεραιότητα στο αδίκημα και συμπληρωματικά μόνο στην παρέκκλιση, εκτός, βέβαια, από την περίπτωση που η παρέκκλιση εννοείται με μια ευρεία έννοια στην οποία συμπεριλαμβάνεται και το αδίκημα.

Πλάι στα «πλήρη» μοντέλα πρέπει, πράγματι, να δούμε και τις περιπτώσεις στις οποίες τα μοντέλα περιορίζονται σε δύο σχέσεις λόγω μιας σύγχυσης, μιας συναίρεσης ανάμεσα σε αδίκημα και παρέκκλιση. Διαμορφώνονται, κατ' αυτό τον τρόπο, δύο «συνηρημμένα» μοντέλα:

$$\begin{array}{ll} \text{ΑΠ} - \text{Κ}_\alpha & + \\ \text{ΑΠ} - \text{Α}_\kappa & - \\ (5) \end{array} \quad \begin{array}{ll} \text{ΑΠ} - \text{Κ}_\alpha & - \\ \text{ΑΠ} - \text{ΑΚ} & + \\ (6) \end{array}$$

Πρόκειται αρχικά για ένα καθαρά κρατικό μοντέλο (μοντέλο 5) που θα το ονομάσουμε *Απολυταρχικό κράτος* (Κ₂). Η άρνηση διάκρισης του αδικήματος από την παρέκκλιση καταλήγει σε μια πλήρη σχεδόν συνέχιση της κρατικής απάντησης στο εγκληματικό φαινόμενο στο σύνολό του. Ανάλογα με την περίπτωση, η συναίρεση γίνεται είτε προς την κατεύθυνση Π → Α, σύμφωνα με την οποία κάθε παρέκκλιση θεωρείται αδίκημα και αντιμετωπίζεται ως τέτοιο, μοντέλο του *Δικαστικού κράτους* (Κ_{2α}) είτε προς την αντίθετη κατεύθυνση Α → Π καταλήγοντας να θεωρεί τα πάντα παρέκκλιση, μοντέλο του *Θεραπευτικού κράτους* (Κ_{2β}). Η γραφική παράσταση είναι λοιπόν η εξής:

$$\begin{array}{ll} \text{Α(Π)} - \text{Κ}_\alpha & + \\ \text{Α(Π)} - \text{Α}_\kappa & - \\ (a) \end{array} \quad \begin{array}{ll} \text{Π(Α)} - \text{Κ}_\alpha & + \\ \text{Π(Α)} - \text{Α}_\kappa & - \\ (b) \end{array} \quad (5)$$

Το τελευταίο μοντέλο (μοντέλο 6) μοιάζει να είναι καθαρά κοινωνικής μορφής: η αστική κοινωνία δεν φιλοδοξεί να υποκατασταθεί σε ένα αποτυχημένο κράτος (βλ. μοντέλο Κοι₁, Περικρατική κοινωνία) αλλά αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου την αντιμετώπιση του εγκληματικού φαινομένου, στο σύνολό του.

Κοινωνία της διαρκούς επιτήρησης (Κοι₂) λοιπόν, όπου η έλλειψη διάκρισης ανάμεσα σε αδίκημα και παρέκκλιση τοποθετεί κάθε συμπεριφορά άρνησης των κανόνων στο αδιάκοπο βλέμμα των άλλων. Όπως και στην περίπτωση του Απολυταρχικού Κράτους, η συναίρεση γίνεται προς δύο κατευθύνσεις. Από την παρέκκλιση στο αδίκημα (Π → Α) όταν η απάντηση κοινωνικού τύπου εκλαμβάνει τη συμπεριφορά άρνησης των κανόνων ως επίθεση που δημιουργεί ένα χρέος και υποκινεί μια αντεπίθεση· το μοντέλο οργανώνεται, λοιπόν, σύμ-

φωνα με μια αμφίδρομη σχέση ανταλλαγής εκδίκησης, μοντέλο μια Κοινωνίας εκδικητικής (Κοι_{2α}). Στην αντίστροφη συναίρεση ($A \rightarrow \Pi$) η απάντηση εκφράζεται μέσα από μια πιο συγκεχυμένη διαδικασία ομαλοποίησης. Η ασυμβίβαστη πράξη, το αδίκημα, δεν είναι, λοιπόν, παρά μια από τις πιθανές εκδηλώσεις μιας κατάστασης μη συμμόρφωσης (παρέκκλισης). Μακριά από κάθε εκδίκηση, μια τέτοια κοινωνία προσπαθεί καθημερινά να διαχειριστεί κάθε απόσταση από τους κανόνες, μοντέλο της Κοινωνίας - κοινότητας (Κοι_{2β}) η οποία χαρακτηρίζεται από διαρκή προσπάθεια ενσωμάτωσης, επανένταξης ή διατήρησης του ατόμου μέσα στην κοινωνική ομάδα.

$$\begin{aligned} A(\Pi) - K_a - \\ A(\Pi) - K_k + \end{aligned}$$

(α)

(6)

$$\begin{aligned} \Pi(A) - K_a - \\ \Pi(A) - K_k + \end{aligned}$$

(β)

Είναι αλήθεια ότι τα συνηρημένα μοντέλα, απολυταρχικό Κράτος και Κοινωνία διαρκούς επιτήρησης, μπορεί να τείνουν προς την ουτοπία ενός κόσμου χωρίς αντεγκληματική πολιτική. Απελευθερωτική ουτοπία, σύμφωνα με την οποία οι αξίες θα ήταν σεβαστές γι' αυτό που είναι, άποψη η οποία παραπέμπει στον Rousseau για τη ανευρεθείσα αθωότητα μέσα στην οποία το εγκληματικό φαινόμενο θα αποτελούσε αντικείμενο μιας εντελώς αυθόρμητης και εσωτερικής απάντησης από το ίδιο το άτομο δίχως εξωτερική πίεση από την ομάδα, άρα, δίχως κρατική απάντηση ή απάντηση κοινωνικού τύπου (K_a και $K_k = 0$) απολυταρχική ουτοπία, αντιτιθέμενη αλλά και αντιπαρατιθέμενη, όπου η εξωτερική πίεση είναι τόσο δυνατή που καταφέρει να καταστείλει κάθε παρέκκλιση, κάθε συμπεριφορά άρνησης των κανόνων: κόσμος της επιβεβλημένης αθωότητας, όπου το

αδίκημα και η παρέκκλιση δεν υφίστανται πλέον (A και $\Pi = 0$). Στις δύο αυτές ουτοπίες μιας χρυσής εποχής που θα σήμαινε ίσως το θάνατο της κοινωνικής ομάδας, κινδυνεύει να αντιπαρατεθεί η πιο σκληρή από το χάος, πραγματικότητα, όπου δεν εκφράζεται καμιά απάντηση στην παρέκκλιση ή το αδίκημα τα οποία συνεχίζουν να υπάρχουν. Άλλη όψη, άλλη ανάγνωση του ίδιου μοντέλου.

Μοντέλα 0 λοιπόν, όπου δεν υπάρχει αντεγκληματική πολιτική λόγω έλλειψης απάντησης από την κοινωνική ομάδα (K_a και $K_k = 0$) στην απελευθερωτική ουτοπία (ΟΥ₁) ή λόγω έλλειψης κάθε εγκληματικού φαινομένου (A και $\Pi = 0$) στην απολυταρχική ουτοπία (ΟΥ₂).

Μοντέλο 0, επίσης, όταν δίπλα στην αντεγκληματική πολιτική ανακαλύπτεται η απουσία αυτών των ιδίων των αξιών που υπο-στηρίζουν τους κανόνες. Δεν υπάρχει αντεγκληματική πολιτική όταν η αξία εξαφανίζεται ή δεν εμφανίζεται ακόμα ($A_x=0$), πράγμα που αποκλείει, προφανώς, κάθε αδίκημα ή παρέκκλιση (εκτός από την περίπτωση μιας απόστασης ανάμεσα στις αξίες και τους κανόνες). Μοντέλο που μπορούμε να το ονομάσουμε Ανομία (Α) με την προϋπόθεση να εκλάβουμε τον όρο πέρα από την αρχική του έννοια της έλλειψης κανόνων, αλλά ως την έλλειψη αξιών που να μπορούν να θεμελιώσουν κανόνες.

Θα κρατήσουμε, λοιπόν, ως όριο απαραίτητο στη μελέτη κάθε συστήματος αντεγκληματικής πολιτικής, τα εξής τρία «μοντέλα 0»:

$K_a = 0$	$A = 0$	$K_a = 0$	$A = 0$	$K_a = 0$
$A_k = 0$	$\Pi = 0$	άρα $A_k = 0$	$A_x = 0$	άρα $\Pi = 0$
(ΟΥ ₁)		(ΟΥ ₂)		(Α)
Απελευθερωτική		Απολυταρχική		Ανομία
Ουτοπία		Ουτοπία		

Το κοινό τους σημείο είναι η απουσία κάθε σχέσης, εφόσον το ένα σύνολο αναφοράς ή το στήριγμα των αξιών τους είναι κενό. Όμως από τη στιγμή που οργανώνεται μια σχέση εκδηλώνεται και μια αντεγκληματική πολιτική ακόμα και σε στοιχειώδη μορφή.

Έτσι, με βάση τις θεμελιώδεις σχέσεις που συνάγουμε και τον κανόνα κυριαρχίας που τις οργανώνει κατασκευάζονται τα θεμελιώδη μοντέλα αντεγκληματικής πολιτικής σύμφωνα με τον πίνακα στην σελ. 95.

Δεν μένει παρά να δοκιμάσουμε την πληρότητα αυτών των μοντέλων αναλύοντας τις μεταβλητές τους σε σχέση με την πραγματικότητα.

Θα ξεκινήσουμε με τα πιο οικεία στους νομικούς μοντέλα που μπορούν να συμπεριλαμβάνουν μια ποινική μεταβλητή, με τη συγκεκριμένη έννοια της μεταβλητής που βασίζεται σε ένα νομικό - ποινικό σύστημα. Εφόσον το ποινικό δίκαιο - δικαίωμα να τιμωρεί - αποτελεί μια από τις ιδιότητες της κυριαρχίας των κρατών, έχουμε τρία κρατικά μοντέλα: το μικτό μοντέλο Κράτος - φιλελεύθερη κοινωνία (Κκοι₁) και τα καθαρά κρατικά μοντέλα, πλήρες (Αυταρχικό Κράτος Κ₁) και συνηρημένο (Απολυταρχικό Κράτος Κ₂). Θα αναλυθούν τα μοντέλα κοινωνικού τύπου, πλήρες (Περι-κρατική κοινωνία Κοι₁) και συνηρημένο (Κοινωνία της διαρκούς επιτήρησης Κοι₂). Μοντέλα που λειτουργούν έξω από το ποινικό - νομικό σύστημα, και ενδεχόμενα, έξω από κάθε κράτος.

Πίνακας 1 ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΜΟΝΤΕΛΑ

Σχ. 1. - Πλήρη μοντέλα

A - Ka +	A - Ka -	A - Ka +	A - Ka -
A - Ak -	A - Ak +	A - Ak -	A - Ak +
Π - Ka +	Π - Ka -	Π - Ka -	Π - Ka +
Π - Ak -	Π - Ak +	Π - Ak +	Π - Ak -
(K ₁)	(K _{οι1})	(KK _{οι1})	(KK _{οι2})
Αυταρχικό κράτος	Περικρατική κοινωνία	Κράτος-φιλελεύθερη κοινωνία	Κράτος-κοινωνία ιατρο-κοινωνική

Σχ. 2. - Συνηρημένα μοντέλα

AΠ - Ka +	A (Π) - Ka +	AΠ - Ka -	A (Π) - Ak +
AΠ - Ak -	Π (A) - Ka +	AΠ - Ak +	Π (A) - Ak +
(K ₂)		(K _{οι2})	
Απολυταρχικό Κράτος	δικαστικό (α) θεραπευτικό (β)	Κοινωνία διαρκούς επιτήρησης	εκδικητική (α) αυτοδιαχειριζό- μενη (β)

Σχ. 3. - Πλήρη και συνηρημένα μοντέλα ⁽¹⁾

A - Ka	K _{2α}			
A - Ak		K _{οι2α}		
Π - Ka	K ₂	KK _{οι2}	K _{2β}	
Π - Ak	KK _{οι1}	K _{οι1}		K _{οι2β}
0	A - Ka	A - Ak	Π - Ka	Π - Ak

(1) Τα μαύρα τετράγωνα δεν αντιστοιχούν σε κανένα μοντέλο γιατί εμπλέκουν την ισότιμη συνάντηση δύο σχέσεων για τις οποίες είδαμε ότι η μία κυριαρχούσε ή απέκλειε αναγκαστικά την άλλη (νόμος της κυριαρχίας, βλ. παραπάνω, σ. 87 & 88. Το τετράγωνο που αντιστοιχεί στο μοντέλο Kκοι₂ (Κράτος - κοινωνία ιατρο-κοινωνική) είναι σκιασμένο εφόσον το μοντέλο αυτό δεν ανταποκρίνεται, όπως είδαμε, σε κανένα υποκείμενο σύστημα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Η μυστηριακή πλευρά του ανθρώπου είναι ευτυχώς ζωντανή και επαναστατημένη. Να είμαστε κύριοι του παιχνιδιού δεν σημαίνει, βέβαια, να προβλέπουμε τα πάντα. Ούτε να απορρέουν όλα από μια κεντρική εξουσία περιορίζοντας τις επιλογές της αντεγκληματικής πολιτικής μόνο σε όσες λαμβάνονται εκ των άνω δίχως να αφήνουμε την πρωτοβουλία στους ανθρώπους, οι οποίοι εφαρμόζουν ή υφίστανται αυτή την αντεγκληματική πολιτική. Ορισμένες επιλογές –επίλυση αντί αποκοπή– επιβάλλουν, εξάλλου, μια παρόμοια πρωτοβουλία. Και κανείς δεν μπορεί να την αποκλείσει εντελώς.

Να είμαστε κύριοι του παιχνιδιού σημαίνει, όμως, και ξεπέρασμα της ατομικής πρωτοβουλίας, ως μόνης δράσης πάνω στο πεδίο. Ένα δύσκολο ξεπέρασμα. Στην αντεγκληματική πολιτική, όπως σε κάθε τομέα, δεν προχωρούμε χωρίς έρευνες, δεν ξεκαθαρίζουν οι όλο και συνθετότερες επιλογές μέσα από τον απλό εμπειρισμό.

Άρα, στον τομέα αυτό περισσότερο από παντού, η δύναμη της πρόκρισης και ο σκεπτικισμός απέναντι σε επιστημονικές μεθόδους, είναι ιδιαίτερα ζωντανοί. Εντούτοις, κρινόμενοι, εμπειρογνώμονες και κυβερνώντες, συνειδητοποιούν σήμερα καθαρότερα τον κίνδυνο που αποτελεί για την κοινωνία, η απουσία μιας συνεκτικής και αποτελεσματικής αντεγκληματικής πολιτικής.

Όλοι εύχονται να μπορούν να διακρίνουν *a priori* – και όχι μόνο να ανακαλύπτουν ξαφνικά κατά τρόπο επώδυνο «καλές» και «κακές» τροποποιήσεις. Θα ήθελαν να εξορκίσουν κάθε τροποποίηση αντίθετη με τις αξίες, τις οποίες επιθυμούν να προωθήσουν, και να ενεργοποιήσουν τις τροποποιήσεις που θα τις ωφελήσουν¹. Όμως

1. Βλ. με αυτή την έννοια, τον «απολογισμό» που παρου-

η σωστή έννοια δεν είναι πάντα αρκετή για να τους υποδείξει τη σωστή κατεύθυνση, καθώς κινούνται μεταξύ των βασικών ρευμάτων τα οποία εκφράζονται σήμερα στις κοινωνίες μας για την αντεγκληματική πολιτική.

Το αναθεωρητικό, κατ' ερχάς, ρεύμα εμπνέει τις περισσότερες αναθεωρήσεις κωδίκων. Καθησυχαστικό, εφόσον δεν αναταράσσει τίποτα το βαθύτερο, γοητευτικό γιατί είναι φιλελεύθερης έμπνευσης, προτείνει «μια κοινωνία όπου θα αναγεννιόταν η επικοινωνία, θα ήταν ελαστική η επιβολή των αναγκαιών κανόνων, όπου ο άνθρωπος θα λαμβανόταν σοβαρά υπόψη»¹. Με πολύ μετριοπάθεια και σύνεση, φαίνεται ότι τείνει προς απαντήσεις λίγο περισσότερο κοινωνικού χαρακτήρα², ενθαρρύνει για επίλυση μάλλον παρά για αποκοπή³ και προτρέπει αόριστα για απεγκληματικοποίηση ή αποποινικοποίηση⁴.

Μόνο που τα κριτήρια παραμένουν αρκετά συγκεκριμένα και αόριστα και οι μεγάλοι αυτοί φιλελεύθεροι προσανατολισμοί μένουν στην πράξη νεκρό γράμμα: είτε γιατί κάποιος νόμος τον οποίο υιοθέτησε το Κοινο-

σάσε το υπουργείο Δικαιοσύνης της Γαλλίας («το θετικό», «το αβέβαιο», «το αρνητικό», «το καταστρεπτικό» *Le Monde*, 30/11/1982.

1. Réponses à la violence, όπ. παραπ. συμπέρασμα της γενικής εισήγησης, σελ. 194.

2. Το ίδιο, Rec. 53, «encourager es réalisations spontanées de groupes de jeunes».

3. Το ίδιο, Rec. 85, «organiser en liaison avec les tribunaux d' instance une mission générale de conciliation», Rec. 90, «poursuivre et accentuer l' effort engagé en vue de la création de peines nouvelles propres à remplacer certaines peines privatives de liberté».

4. Το ίδιο Rec. 94, «moderniser le regime des incriminations pénales, compte tenu de l' évolution des moeurs et de l' estimation de la violence».

βούλιο δεν εφαρμόστηκε ποτέ πραγματικά από τα δικαστήρια (γαλλικός νόμος του 1975 για τα υποκατάστατα στην ποινή της φυλάκισης) είτε γιατί είναι τόση η πίεση των γεγονότων, που η αντεγκληματική πολιτική συχνά ανταποκρίνεται (γαλλικός νόμος του 1981, αποκαλούμενος «ασφάλεια και ελευθερία»).

Είναι αλήθεια ότι το κατασταλτικό ρεύμα, αυταρχικής απόχρωσης, είναι πιο άνετο μέσα στις βεβαιότητες του, «Η πολιτεία τιμωρεί για να κρατήσει το δικαίωμα να θέσει κανόνες στην ελευθερία, όρια και προστασία. Τιμωρεί για να ορίσει τι είναι νόμιμο και τι δεν είναι»¹. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για το δεσμό μεταξύ της ασφάλειας των πολιτών και της ύπαρξης «αρκετά φοβερών» ποινών για να καταπραυνθεί ο τρόμος που προκαλεί το έγκλημα². Με δυο λόγια, έχουμε να κάνουμε με προώθηση των αντίστροφων επιλογών – εγκληματοποίηση, κρατικοποίηση, ποινικοποίηση, αποκοπή.

Η απογοήτευση μπροστά από μία αποτυχία της αναθεωρητικής στάσης και ο φόβος άχρηστων υπερβολών της καταστολής δημιούργησαν μια απελευθερωτική αντίδραση, εντελώς ριζοσπαστική: «πρέπει να καταργηθεί το ποινικό σύστημα»³. Φωτισμένο από την λεπτομερειακή ανάλυση του ποινικού συστήματος, αυτό το καταργητικό ρεύμα βασίζεται, πράγματι, σε αξιώματα:

– ότι το «ποινικό σύστημα έχει επινοηθεί ειδικά για να κάνει κακό»⁴

1. A. Peyrfitte, *Les chevaux du lac Ladoga*, όπ. παραπ., σελ. 296.

2. Το ίδιο, σελ. 397 και βλ. παραπάνω, σελ. 138.

3. L. Hulsman και J. Bernat de Celis, *Peines perdues*, όπ. παραπ., σελ. 104.

4. Το ίδιο, σελ. 100.

- ότι η «προώθηση μιας τέτοιας βίαιης και δημόσιας απάντησης μπορεί να οδηγήσει στη βία και σε άλλους τομείς της ζωής»¹
- ότι «είναι ένας θεσμός που δημιουργεί και συντηρεί την εντελώς λανθασμένη αλλού, ιδέα ότι μπορεί να προσφέρει στα θύματα τη βοήθεια και την προστασία την οποία δίκαια απαιτούν»²

Σίγουρο για τον αρνητικό χαρακτήρα του ποινικού συστήματος, στο οποίο δεν αναγνωρίζει ούτε την ικανότητα να περιορίσει τις σχέσεις κυριαρχίας, το καταργητικό ρεύμα είναι, επίσης, βέβαιο για την γονιμότητα κάθε απάντησης κοινωνικού χαρακτήρα.

Μεταξύ των ακραίων κατασταλτικών και καταργητικών θεσμοτήτων και την καλή θέληση αναθεώρησης, η οποία είναι συχνά ανίσχυρη, καταλαβαίνουμε το δισταγμό των κυβερνήσεων.

Αυτό σημαίνει ότι και οι επιλογές της αντεγκληματικής πολιτικής δεν είναι τόσο προφανείς.

Να είμαστε κυρίαρχοι του παιχνιδιού σημαίνει, επίσης, να επιλαμβανόμαστε της διαδικασίας του. Όσο περισσότερο τεχνικά εξελιγμένες και όσο πιο ελεύθερες πολιτικά είναι οι κοινωνίες τόσο λιγότερα περιθώρια αφήνουν προς αυτή την κατεύθυνση· εξέλιξη η οποία χαρακτηρίζεται από συνθετότητα και αυξανόμενο πλουραλισμό. Συνθετότητα, από τη στιγμή που οι συνεχώς περισσότερες και αναμειγμένες δευτερεύουσες ομάδες υπερτίθενται στις παραδοσιακές πρωταρχικές ομάδες, όπως είναι η οικογένεια. Πλουραλισμός, στο μέτρο που κάθε ομάδα προτείνει το δικό της σύστημα αξιών. Αν θεωρήσουμε ότι έχουμε να κάνουμε με κεκτημένα, η αντεγκληματική πολιτική οφείλει να ξέρει να εφευρίσκει απαντήσεις αρκετά νεωτεριστικές, πολυά-

1. Το ίδιο, σελ. 125.

2. Το ίδιο, σελ. 134.

ριθμες, ετερογενείς. Όπως η ελευθερία —η οποία καταστρέφει και θεμελιώνει τα πάντα ταυτόχρονα—, η αντεγκληματική πολιτική πρέπει να επανεφευρίσκεται συνεχώς. Όπως επίσης και η δημοκρατία, η οποία πολεμά το απολυταρχικό κράτος «ξυπνώντας το πνεύμα της δημοκρατικής επανάστασης, επανεφευρίσκοντάς το, όχι μέσα από την συντήρηση των κεκτημένων η οποία στην πράξη, πάντα αποδεικνύεται ως περιστολή»¹.

Βέβαια, αυτή διαφοροποίηση, υποβόσκουσα στο αναθεωρητικό ρεύμα, δεν αποκλείεται ποτέ εντελώς. Στο όνομά της υιοθετήθηκε ο νόμος «ασφάλεια και ελευθερία» γιατί όπως, λέχτηκε, οι βίαιες συμπεριφορές πρέπει να είναι το αντικείμενο ειδικής αντεγκληματικής πολιτικής. Όμως το πρόβλημα ήταν να ορίσουμε τι είναι βία... Και, με ένα εντελώς διαφορετικό τρόπο, το καταργητικό ρεύμα επικαλείται και αυτό την αναγκαιότητα διαφοροποίησης των απαντήσεων, ακόμα και αν περιορίζει κατά παράδοξο τρόπο αυτή τη διαφοροποίηση με την εξαίρεση του ποινικού συστήματος και τη δυσπιστία απέναντι σε κάθε κρατική απάντηση.

Η δυσκολία είναι, ότι άλλοτε η διαφοροποίηση μένει επιφανειακή και κρύβει μια άρνηση της συνθετότητας και του πλουραλισμού του κοινωνικού σώματος, μια δογματική και αμετακίνητη αντίληψη της αντεγκληματικής πολιτικής άλλοτε ότι υπάρχει πραγματικά αλλά ξαφνικά η αντεγκληματική πολιτική κινδυνεύει να χάσει συνοχή και ακρίβεια. Τι χρησιμότητα, λοιπόν, θα υπήρχε να συνδυάσουμε τη δράση στο πεδίο μιας ακόμα πιο επικίνδυνης λοταρίας, εκείνης η οποία θα εμπνεύσει τον «αποφασιστή» στη διάρκεια των γεγονότων και στο έλεος των θελγέτρων του και των υπόγειων φόβων;

1. C. Lefort, *L' invention démocratique*, Fayard, 1981, σελ. 42. Με την ίδια έννοια, M. Ancel, *La défense sociale nouvelle*, όπ. παραπ., κύρια σελ. 342.

Πρέπει να δεχτούμε, προφανώς, «την αληθινή αντίθεση, εκείνη οποία επιμένει για τη λύση της γιατί αποτελεί το δείκτη των ερωτηματικών όπου εδρεύει ο θεσμός της κοινωνίας»¹. Η «αληθινή αντίθεση», είναι εδώ η πρόκληση για μια αντεγκληματική πολιτική, η οποία δεν μπορεί να προοδεύσει παρά μόνο αν ο φαινομενικός διασκορπισμός των απαντήσεων βασίζεται σε μια πραγματική συνοχή.

Εκεί, ακριβώς, παρεμβαίνει η συστηματική ανάλυση. Αποκαλύπτοντας τον μοναδικό χαρακτήρα της αντεγκληματικής πολιτικής, την ιδιαίτερη τάξη της, λαμβάνει, παραδόξως, καλύτερα υπόψη της τον πλουραλισμό της.

Μέσα από εκεί η προτεινόμενη ανάλυση δεν αποτελεί μόνο μέθοδο παρατήρησης αλλά, επίσης, εργαλείο δράσης. Επιτρέποντας την συναγωγή της ιδιαίτερης συνοχής κάθε μοντέλου και τους νόμους οι οποίοι οδηγούν στη συμβατότητα ή τη μη συμβατότητα μεταξύ μοντέλων και τάσεων, ανοίγει νέες επιλογές. Κάνοντας περισσότερο ευανάγνωστο το σχέδιο των απαντήσεων του κοινωνικού σώματος, κάνει πιθανό έναν πλουραλισμό που δεν σημαίνει ούτε συμβιβασμό ούτε άρνηση δέσμευσης ούτε έλλειψη συνοχής των ακολουθούμενων γραμμών αλλά παραδοχή της ζωής μέσα στη ποικιλομορφία της.

Αν είναι αλήθεια ότι στη δημοκρατία, «εκείνο το οποίο προκαλεί τη ρεαλιστική φαντασία, είναι ότι η κοινωνία τάσσεται στην αναζήτησή της ενότητάς της, ότι μαρτυρά μια αφανή κοινή ταυτότητα, ότι υπάγεται στον εαυτό της μέσα από μια εξουσία που την ξεπερνά και ότι ταυτόχρονα, υπάρχουν διάφορες δυνάμεις κοινωνικοποίησης, ακαθόριστες και αναρίθμητες»², τότε η

1. Το ίδιο, σελ. 82.

2. Το ίδιο, σελ. 82.

συστημική ανάλυση φαίνεται ότι είναι το εργαλείο μιας παρόμοιας στρατηγικής.